№ 56 ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, 14 ՄԱՐՏԻ

1913
ՔԱՌԱՍՈՒՆԵՐԿՈՒԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, 14 ՄԱՐՏԻ № 56

Տարեկան գինը 10 րուբլի. կէս տարվանը և 7 ամսվանը 6 րուբլի.
Առանձին համարները ԱՄԷՆ ՏԵՂ 5 ԿՈՊ.
Թիֆլիսում գրվում են խմբագրատանը.
Մեր հասցէն՝ Тифлисъ, редакція „Мшакъ“ Сергіевская ул., № 5.
Tiflis, Rédaction „Mschak“
Խմբագրատան տելէֆօն № 2—58.

ՄՇԱԿ

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 (բացի կիրակի և տօն օրերից).
Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզվով
Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր տողատեղին 10—20 կոպ.
Տպարանի տելէֆօն № 67.

ՀԻՄՆԱԴԻՐ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ՄՇԱԿ

Հասցէն՝ ТИФЛИСЪ, Редакція „МШАКЪ“.
TIFLIS, Rédaction du journal „MSCHAK“.

ՄԱՐՏԻ 1-ԻՑ ՄԻՆՉԵՒ ՏԱՐՎԱՅ ՎԵՐՋԸ 9 ՌՈՒԲ.

Բաժանորդագրվել կարելի է իւրաքանչիւր ամսի 1-ից սկսած։

Հասցէն փոխելու համար պէտք է ուղարկել նաեւ հին հասցէն եւ 40 կ. նամականիշ։ ՀԻՆ ՀԱՍՑԷՆ եւ 40 կ. չուղարկողների խնդիրները՝ հասցէն փոխելու վերաբերմամբ՝ ԿԸ ԹՈՂՆՎԵՆ ԱՆՀԵՏԵՒԱՆՔ։

Յայտարարութիւնների համար պիտի վճարել I երեսի վրա իւրաքանչիւր տողատեղին (պետիտ)—20 կ., IV երեսի վրա—10 կոպ.։

Կովկասից դուրս գտնվող անձերի և հիմնարկութիւնների յայտարարութիւնները բացառապէս ընդունվում են՝ Մոսկվայում—Центральная Контора Объявленій Торг. Дома Л. и Э. Метцль и К⁰, և նրա բաժանմունքներում—Պետերբուրգում՝ Морская, 11, Վարշավայում՝ Маршальковская, 130, Վիլնօյում՝ Большая, 38, Պարիզում՝ 8 Площадь Биржи.

1913 թւի տարեկան բաժանորդները, որոնք առ 1-ն յունվարի 1914 թ. լրիւ վճարած կունենան բաժանորդավճար 10 րուբլին, ծրիաբար կը ստանան հետեւեալ 2 գրքերը. 1) «Մշակ» եւ հայ կինը» և 2) «Մշակի» քառասնամեակ»։

ԱՊԱՌԻԿ ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԿԱՄ ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ ՉԷ ԸՆԴՈՒՆՎՈՒՄ.

ԱՐՏԻՍՏԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ ԹԱՏՐՈՆ
Շաբաթ, մարտի 16-ին
ԿՈՎԿԱՍԵԱՆ ՀԱՅ ԳՐՈՂՆԵՐԻ ԸՆԿԵՐՈՒԹ. նախաձեռնութեամբ տեղի կունենայ
ԳՐԱԿԱՆ ՀԱՆԴԷՍ
Գ. ՍՈՒՆԴՈՒԿԵԱՆԻ
ՄԱՀՎԱՆ ՏԱՐԵԼԻՑԻ ԱՌԻԹՈՎ:
Ծրագիր.
Ստ. Լիսիցեան.—Սունդուկեանի կենսագրութիւնը։
Ա. Ցարումեան.—Հայ հասարակութիւնը Սունդուկեանի երկերում։
Մ. Մատենճեան.—Սունդուկեանի դրամատիկական արուեստը։
Ն. Աղբալեան.—Սունդուկեանի տաղանդի հարազատութիւնը։
Ց. Տէր Գրիգորեան.—Յիշողութիւններ Սունդուկեանի մասին։
Սկիզբն է երեկ. ժամը 8-ին: ✦ Տեղերի գները պակասեցված են:
(Ն. Զ.) առ. 195. 3—2

ԵՐԱԺՇՏԱԿԱՆ ԴՊՐՈՑԻ ԴԱՀԼԻՃ
Վաղը, ուրբաթ, մարտի 15 ին տեղի կունենայ միայն մի համերգ ՅԱՅՏՆԻ ՎԻՈԼՈՆՉԵԼԻՍՏ
ԲՕԳՈՒՄԻԼ ՍԻԿՕՐԻ, մասնակցութեամբ յայտնի դաշնակահար Ե. ԽԱԴՕՐԿՕՎՍԿԻԻ։ Մանրամասնութիւնները աֆիշաներում։ Տոմսակները՝ 3 ռուբ. 20 կ.-ից մինչև 50 կոպ. ծախվում են Կէլէրի և. բաժշտական գործիքների խանութում։ Համերգի օրը տոմսակները կը վաճառվեն Երաժշտական Դպրոցի շէնութեան մէջ, երեկոյեան ժամը $7^1/_2$-ից սկսած։
առ. 198. 1—1

ՇՈՒՇԻ—ԵՒԼԱԽ ՊՕՍՏԱՅԻՆ ՏՐԱԿՏԸ
նորից անցաւ Լ. ՎԱՐԱԶԵԱՆԻ կարգադրութեան տակը։ Ձեռք են առնված խիստ միջոցներ՝ կատարել երթեւեկութիւնը առանց ուշացնելու կայարաններում։ Ծառայողների կազմը նորոգված է քաղաքավարի և կարգապահ մարդկանցով։ Պատրաստված են կայարաններում հանգստանալու և ճաշելու համար մաքուր և յարմար սենեակներ, իսկ Եւլախ, Աղդամ, Խօջալու կայարաններում գիշերել ցանկացողների համար պատրաստված են ձրի և կահաւորված տաք սենեակներ։
Փակ կառքերի, ամեն տեսակ բաց կոլեասկաների և դիլիժանսների համար, նաև առանձին տեղերի համար դիլիժանսներում, պատուէրները ընդունվում են նամակներով և հեռագիրներով օր առաջ և պատրաստ տրվում են կառքերը գնացքները վօկզալ հասած րոպէին։ Առանձին տեղի գինը մի մարդու համար դիլիժանսում, առ այժմ, Շուշում 3 ր., Եւլախում 4 ր.։ Հասցէն՝ Евлахъ, Контора почтовой станціи.
(Օ. Մ.) առ. 179. 15—4

ԿՆԱԲՈՒԺԱԿԱՆ ԵՒ ՎԻՐԱԲՈՒԺԱԿԱՆ
ՄԱՍՆԱՒՈՐ ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՑ
Ռտիշչէվսկայա 13, տէլէֆօն 4—21.
Ընդունելութիւն թէ կանացի և թէ ներքին, նոյնպէս և վիրաբուժութեան կարիք ունեցող մնայուն (стаціонаръ) հիւանդների (բացի վարակիչ և հոգեկան հիւանդութիւններից), վաղօրօք գրվելու պայմանով:
Ընդունելութիւն կանացի, ներքին և մանկական հիւանդութիւն ունեցող երթեւեկ հիւանդների, ամեն օր՝ ցեր. ժամը 11-ից մինչև 12-ը։
Ընդունելութիւն պրոֆ. Մ. Ս. Սուբբոտինի կողմից վիրաբուժ. կարիք ունեցող հիւանդների, վաղօրօք գրվելու պայմանով, երկուշաբթի և հինգշաբթի օրերը ցեր. ժամը 1—2-ը։
Հիւանդանոցի բժիշկները
Ա. Ա. Ցարումեան, Ն. Ն. Վեսելովզորով, Վ. Ա. Ջակրժեվսկի, Ի. Գ. Կալամկարեան, Ա. Ա. Նովիցկիյ, Գ. Ն. Տէր-Ներսէսեան, Ն. Զ. Ումիկեան, Ա. Ր. Փիշէր, Ս. Գ. Շահպարոնեանց։ Կօնսուլտանտ՝ պրօֆեսօր Մ. Ս. Սուբբոտին։
(Հ.Կ.) առ. 779. 100—38

ԲԺԻՇԿ
ՇՈՒՇԱՆԻԿ ՆԱԲԱԹԵԱՆ
Ընդունում է հիւանդներ կանանց և մանկաբարձութեան վերաբերեալ ամեն օր, բացի կիրակի օրերից, երեկ. ժամը 5—6-ը։
Հասցէն՝ Ռտիշչէվսկայա № 1.
առ. (Կ. Ե. Հ.) 4. 100—29

ԱՏԱՄՆԱԲՈՅԺ
Ս. Գ. ԿԻՕՆՃԵԱՆ
Ընդունում է ատամի և բերանի հիւանդութիւն ունեցողներին. պլոմբ, արհեստական ատամներ, ատամհանցում, (առանց ցաւի):
Ընդունելութիւն 9—2-ը առաւ., 4—7-ը երեկ.
Անկիւն Արաս-Արաքսկայա հրապարակի և Լերմոնտովսկայա փողոցի, № 1.
(Ե.Հ.Կ.) առ. 849. 0—24

ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՏՈՒՆ
ԶՈՒԲԱԼՕՎԻ ԱՆՈՒԱՆ
Ժողովրդ. ներկայացումներ կազմակերպող ՀԱՑԿԱԿԱՆ ՍԵԿՑԻԱ
Ուրբաթ, մարտի 15-ին
ՄԻ ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՄ
ԲԱԳՈՒԻ ՀԱՅ ԴԵՐԱՍԱՆԱԿԱՆ ԽՄԲԻ
Ղեկավարութեամբ ԶԱՐԻՖԵԱՆԻ
ՀԱՄԼԷՏ
Ողբերգ. 5 արար. և 12 պատկ., Շէքսպիրի, թարգմ. Յ. Խան Մասէհեանի։
Մասնակցում են. տ. տ. Աղամեան, Ագնէս, Արաքս, Աստղիկ, Մելիք-Շահնազար, պ. պ. Ահարոնեան, Անդրանիկ, Ալլահվերդեան, Աւալեան, Զարիֆեան, Շահխաթունի, Միրաղեան, Միրզոյեան, Ուշտունի, Խաժակ, Սափարեան, Ստեփանեան, Թորոսեան։
Տեղերի գները 80—10 կոպէկ։
Ռեժիսեօրական խորհուրդ
Սկիզբն է երեկոյեան ժամը 8 ին:
Հերթ. կարգադրիչ՝ Մ. Ստամբօլցեան
առ. 200. 2—1

ԲԺԻՇԿ
Յ. Մելիք-Նուբարեան
Ներքին և երեխաների հիւանդութիւններ, առանձնապէս թոքերի։
Թոքախտի բժշկութիւնը տուբերկուլիններով և պնեվմատօրակսով։
Ընդունելութիւնը ՆՈՐ ԲՆԱԿԱՐԱՆՈՒՄ
Ամեն օր (առաւօտեան 12—1 ժ. (երեկոյեան 5—7 ժ.
Սօլոլակ, Ռտիշչեվսկայա 10 (Լերմօնտովսկ. դեղատան դիմացը)։
(Ե.Հ. Կ.) առ. 746. 100—67

ԱՏԱՄՆԱԲՈՅԺ
Գ. Յ. ԳԱՐԱԿԻՒԼԵԱՆ
(Նախկին օգնական Կամայեվի)
Վերադառնալով արտասահմանից վերսկսել է հիւանդների ընդունելութիւնը
Ամեն օր՝ առաւօտեան ժ. 9—$1^1/_2$-ը և երեկ. ժ. 4—7-ը։
Վելեամինովսկայա փողոց № 4, բն. 3.
առ. (Օ.Մ.) 129. 50—18

ՎՐԱՑ ԱԶՆՈՒԱԿԱՆՆԵՐԻ ԹԱՏՐՈՆ
Ուրբաթ, մարտի 15-ին
ՍԿՍՆԱԿ ԴԵՐԱՍԱՆՆԵՐԻ ԵՒ ԹԱՏԵՐԱՍԷՐՆԵՐԻ ԽՈՒՄԲԸ
Առաջին անգամ կը ներկայացնէ Գերմանական Deutsches Theater ում մեծ աջողութիւն ունեցած Լ. Ֆուլդայի հռչակաւոր
ԱՍՏՈՒԱԾՈՒՀԻ
Ողբերգ. 5 գործ., թարգմ. Տ. Վ.
Մասնակցում են. տ. տ. Մարգարիտ, Վիկտորիա, օր. օր. Սուլխանեան, Մանուկեան, Աւետիսեան, Լուսինեան, Շահնազարեան, պ. պ. Ե. Բաղդասարեան, Ս. Բաղդասարեան, Ղոնդաղչեան, Մելքոնեան, Մարտիրոսեան, Տ. Մուրադեան և ուրիշ.։
Ժողովուրդ, քրմեր, ստրուկներ, ուխտաւորներ, նաւաստիներ։
Ներկայացմանը մասնակցում է լարաւոր օրկեստր։
Տեղերի գները 3 րուբլուց մինչև 20 կոպէկ։
Սկիզբն է երեկոյեան ժամը $8^1/_2$-ին։
Տոմսակները ծախվում են թատրոնի կասսայում առ. ժ. 10—2-ը և եր. ժ. 6—8-ը։
Կարգադրիչ՝ Ա. Մաղաքեան
(Ա.Օ.) առ. 199. 2—1

ԲԵՌԼԻՆԻ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ
ԲԺՇԿԱՊԵՏ
Գ. Գ. ՄԵՀՐԱԲԵԱՆՑ
Ներքին հիւանդութիւններ՝ առանձնապէս կրծքի, ԹՈՔԱԽՏԻ և սրտի։
Բժշկութիւն նաև ՏՈՒԲԵՐԿՈՒԼԻՆՆԵՐՈՎ, ՌԱԴԻՒ պրէպարատներով և վիրաբուժական միջոցով՝ ՊՆԵՎՄՕԹՕՐԱԿՍՈՎ։
Ընդունելութիւնը ամեն օր, առաւօտեան ժամը 9—1-ը և երեկոյեան ժամը 5—8-ը։
Չքաւորներին առ. ժամը 9—10-ը ձրիաբար։
Սօլօլակ, Բէհբութեան փող. № 23 (անկիւն Գանովսկայա)։ Հեռախօս 7—92.
(Ա.Օ.) առ. 92. 100—29

ՎՏԱՆԳԻ ԱՌԱՋ

II

Թիւրք զօրքերը շարժվել են դէպի Զէյթուն՝ ապստամբական շարժումները խեղդելու համար։

Բայց գոյութիւն ունեն արդեօք այդպիսի շարժումներ— պաշտօնապէս յայտնի չէ մինչև այժմ։

Եթէ իրական փաստ լինի Զէյթունի ապստամբութիւնը, դա ամենեւին զարմանալի չը պէտք է լինի։ Վերջին տարիների օսմանեան քաղաքականութիւնը ինքը դրդում էր Զէյթունի և առհասարակ Կիլիկիայի շրջանի հայութիւնը դէպի յուզմունք և դժգոհութեան արտայայտութիւն։ Ադանայի կոտորածի ուրուականը, որ չափազանց գունաւոր և սուր արտայայտութեամբ լուսաբանեց օսմանեան վարիչների տրամադրութիւնները և քաղաքական նպատակները, շարունակում էր գործել Կիլիկիայի տուններում աւելի ծպտեալ, աւելի խորամանկ, աւելի փակ յայտնութիւններով։

Կիլիկիայի հայութիւնը տեսնում էր բոլորը, տանջվում էր, վշտանում էր, նոյնիսկ մասնաւոր զոհեր էր տալիս, բայց լռում էր։

Երբեմնապէս չար դէպքերը չափազանց վիրաւորական և վրդովեցուցիչ կերպարանք էին ստանում և հայութեան պատուազգաց տարրերը հրապարակի վրա էին դնում բողոքի խնդիրը, դիմադրութեան պահանջը. բայց քաղաքագիտական նկատումները գալիս էին հանդարտեցնելու ցասման տրամադրութիւնները և «համբերութիւն» քարոզելու։

Մեր լրագրի ընթերցողները գիտեն Հաջընի դէպքերը, Համբարձում աղայի առիթով բացված գժտութիւնները, Զէյթունի շրջանում տեղի ունեցած ոստիկանական բռնութիւնները։

Հայերը համբերեցին. հայերը ամեն միջոց գործ դրին վերացնելու թիւրիմացութիւնները։ Բայց հազիւ վերջանում էր օսմանեան մի բռնութիւն, հանդէս էր գալիս մի ուրիշը, և այդպէս անվերջ։

Զէյթունի և առհասարակ Կիլիկիայի հայութիւնը մի քանի անգամ դիմումներ արաւ միւս շրջանների հայութեան, խնդրելով ցուցումներ՝ ինչ անել ստեղծված ծանր հանգամանքների հանդէպ։

— Համբերութիւն, — պատասխանեցին ամեն կողմից։

Կիլիկիան շարունակեց համբերել։ Իսկ օսմանեան բռնակալական քաղաքականութիւնն էլ շարունակեց իր գրգռիչ և վիրաւորիչ գործելակերպը։

Հայութիւնը հաշւի էր առնում ընդհանուր քաղաքական այն դրութիւնը, որի մէջ նա ընկել էր հին և նոր ազդեցութիւնների տակ։ Քաղաքագիտական աշխարհում յարուցված էր հայկական հարցը, բայց չէր ճանաչված իբրև հերթական լուծման ընթացքի մէջ մտած։ Փոքր Ասիայի խորքերից լսվում էին երկիւղի ձայներ քիւրդական և թիւրքական ջարդերի հնարաւորութեան մասին։ Եւրոպական պետութիւնները զբաղված էին ուրիշ հարցերով։

Եւ հայ մտածողն ու հոգատարը հնարներ էին մշակում ազատ պահել ժողովուրդը այն սպանդանոցից, որ անցեալում խլեց հարիւրհազարաւոր մարդկանց Թիւրքահայաստանից։

— Ոչ մի ապստամբական շարժում, —յայտարարեց հայութիւնը ամենուրեք,—ոչ մի սուր առիթ, որը պատրուակ դառնար թիւրքական գազանութիւնների համար։

Շատերը թիւրքահայերից սկսեցին արտագաղթել, փախչել դէս ու դէն, պանդխտել Ամերիկա, բայց հաւատարիմ մնացին ընդհանուր պայմանաւորութեան՝ չառաջացնել ոչ մի շարժում, որը ըմբոստութեան դրոշմ կրի իր վրա։

Վանի շրջանում տեղի ունեցան տեսուչ Ռաֆայէլի, Մարտիրոս քահանայի և շատ անձերի սպանութիւններ, աղջիկների և հարսերի յափշտակութիւններ, Թիւրքահայաստանի զանազան կողմերից տեղեկագրեր եկան երկրի մէջ ստեղծված ծանր վիճակի մասին, բայց հայութիւնը լռեց, սուր միջոցների չը դիմեց և բաւականացաւ միայն դիմումներ անելով Կ. Պոլսի պատրիարքարանին և Էջմիածնին։

Սակայն, ինչպէս երեւում է, Զէյթունի շրջանում համբերութեան բաժակը լցվելու վրա է, և մարդիկ յուսահատութեան են հասել։

Թիւրքական զօրքերի դէպի Զէյթուն շարժվելը աւելի ևս կը գրգռի զէյթունցիներին, և այն, որից խուսափում էր հայութիւնը ներկայ հանգամանքներում, կը դառնայ ծանր իրականութիւն։

Քաղաքագիտական աշխարհը կարող է ճնշում գործ դնել Թիւրքիայի վրա և թոյլ չը տալ, որ սա արիւնի նոր բաղնիքներ կազմի հայութեան համար, որը աւելի զոհեր ունի քան կենդանի ժողովուրդ իր վիճակագրական աղիւսակներում։

Զանազան երկիրներում եղած հայութիւնը պէտք է ջանքեր գործ դնի հրաւիրելու պետութիւնների ուշադրութիւնը Կիլիկիայի դժբաղդ ժողովրդի վտանգաւոր կացութեան վրա և վերջ դնելու Ադանայի կոտորածի հերոսների նորանոր մահաբեր սխրագործութիւններին։

Ա. Քալանթար

ՎԵՐՋԻՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(Պետերբուրգի Հեռ. Գործ.)

12 մարտի

Պետերբուրգ.— Նորին Մեծութիւն Թագաւոր Կայսրին բաղդ ունեցան ներկայանալ բուլղարական գեներալ Ռադկօ Դիմիտրիէվը և ֆրանսիացի ակադեմիկոս Ժան Րիշպէնը։

Ի նկատի ունենալով որ Նորին Բարձրութիւն Մեծ Իշխանուհի Տատիանա Նիկօլայեվնան առողջանալու մօտ է, այլևս բիւլլէտէններ չեն հրատարակվի։

—

Բրէստ.—Սօցիալիստական կուսակցութիւնը այն կարծիքը յայտնեց, թէ Ֆրանսիան համաձայնութիւն է կապելու Գերմանիայի հետ՝ զինուորական ծառայութիւնը երեք տարի դարձնելու օրէնքի դէմ.

Պատգամաւորների պալատ. Բարտուի կարդացած դեկլարացիայի մէջ ասված է, թէ կառավարութիւնը առաջին հերթին դնում է ազգային ինքնապաշտպանութիւնը ուժեղացնելու անհրաժեշտութիւնը, իր պարտականութիւնն է համարում պաշտպանել եռամեայ զինուորական ծառայութեան ժամանակամիջոցի օրինագիծը և արտակարգ գումարներ յատկացնել սպառազինման համար. Նաւատորմի զարգացման միջոցները նոյնպէս մտնում են կաբինէտի ծրագրի մէջ. Ֆրանսիան ապացուցեց իր խաղաղասիրութիւնը, սակայն չէ կարող հրաժարվել այն միջոցներից, որոնք անհրաժեշտ են իր շահերը, արժանապատուութիւնն ու ապահովութիւնը պաշտպանելու համար. Կառավարութիւնը կը նպաստէ բոլոր հանրապետականների մերձեցման. անհրաժեշտ է կոմպրոմիսներով վերացնել երկու պալատների միջև ծագած միջադէպը. ընտրողական բարենորոգման կոմպրոմիսային սիստեմի մշակութիւնը իցէ թէ դիւրին ներկայանայ միջպառլամենտական մասնաժողով հաստատելով։ Մտանանշելով թէ անհրաժեշտ է ընդունել աշխարհիկ դպրոցի օրէնքը և կեանքի մէջ մտցնել եկամտային հարկը, Բարտուն վերջում յայտնեց. «Անխախտ հաւատարիմ դաշնակցութեան ու բարեկամութեան, որոնք աւելի անվտանգ են դարձնում մեր արտաքին դրութիւնը, մենք կը շարունակենք աշխատակցել բոլոր մեծ պետութիւնների հետ միասին բալկանեան ճգնաժամը հաշտութեամբ լուծելու համար։ Արդարութիւնն է—որով մենք ղեկավարվելու ենք ուրիշների իրաւունքների քննութեան ժամանակ—որ ներկայանում է Ֆրանսիայի տնտեսական, ֆինանսական ու հոգևոր շահերի պաշտպանութեան լաւագոյն միջոց Արևելքում»։

Դեկլարացիան պալատում ընդունվեց ընդհանուր առմամբ համակրանքով. Կենտրոնը և ձախակողմեանները առանձնապէս ծափահարեցին զօրքի ուժեղացման մասին եղած յայտարարութիւնը, ծայրայեղ ձախակողմեանները բողոքեցին։

—

Սալոնիկ.—Բազմահազար ամբոխը երկրպագեց Գէորգ թագաւորի աճիւնին։ Ռուսաց, անգլիական և գերմանական ռազմանաւերի օֆիցէրները կազմեցին պատուաւոր պահակախումբ։

Առաւօտը հանգուցեալ թագաւորի մարմինը փոխադրվեց հանդիսաւորապէս «Ամֆիտրիտա» զրահանաւը թագաւորական ընտանիքի և օտարազգի զօրամասերի ներկայութեամբ։

—

Լօնդօն.—Կոմս Բենկէնդորֆի առողջութիւնը բաւականին լաւացաւ։ Կարելի է յուսալ, որ այս շաբաթվայ վերջում կոմսը ակտիվ մասնակցութիւն ցոյց կը տայ գործերում։

—

Կալկաթա.—Լուկնօվում կայացաւ համահնդկական մահմեդական լիգայի նիստը։ Նախագահ Շաֆին պահանջեց միացեալ քաղաքական գործողութիւններ հնդիկների հետ, որպէսզի ինքնավարութիւն տրվի բրիտանական թագի հովանու ներքոյ. մարգարէացաւ, թէ շուտով Հնդկաստանում տեղի են ունենալու ուժեղ քաղաքական ցնցումներ. պահանջեց մահմեդականներից պատրաստ լինել. պարսաւեց Անգլիայի դէպի Թիւրքիան ցոյց տուած վերաբերմունքը, որ խորապէս վիրաւորական է հնդկական մահմեդականներին։

—

Տօկիօ.—«Խօցի-Սիմբունը» այն հանգամանքում, որ ամերիկացի դրամատէրերը դուրս եկան վեց մեծ պետութիւնների ֆինանսական խմբի կազմից, տեսնում է վճռական մտադրութիւն Ամերիկայի կողմից՝ հանդէս գալու ինքնուրոյն գործողութիւններով Չինաստանում։

ԲԱԼԿԱՆԵԱՆ ՏԱԳՆԱՊԸ

ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ ՇՈՒՐՋԸ

(Պետերբուրգի Հեռ. Գործ.)

13 մարտի

Սօֆիա (ճեպընթաց). — Առաւօտը սկսվեց ընդհանուր արշաւանք Ադրիանուպոլսի վրա բոլոր կէտերից։ Արևելեան կողմի բոլոր ամրացած դիրքերը բուլղարները վերցրին գրոհ տալով։

Գիշերվայ ժամը 1-ին բուլղար զօրքերը հրաման ստացան պատրաստվել

ընդհանուր արշաւի բոլոր կէտերից Թիւրքերի առաջապահ դիրքերի և Ադրիանուպօլսի ամրոցների դէմ։ Գիշերվայ Ժ. 3-ին բօլգարները, չը նայած կատաղի դիմադրութեան, դիմեցին սուիններով կուի և տիրեցին արեւելեան կողմի բոլոր դիրքերին և Մասլակ կոչված ամրութիւններին՝ համանուն ամրոցի հետ։ Այդպիսով գլխաւոր գծին մօտ գտնվող ամրութիւնները ընկան բօլգարների ձեռքը, որոնք վերցրին 12 թնդանօթ ռումբերով, 4 գնդակացիր, նաև գերեցին մի զօրամասի։ Ներկայ րօպէին բօլգարական դիրքապահ գծերը գտնվում են Սերվանդէրում, մօտ մի կիլօմետր հեռու գլխաւոր բերդերից։ Արեւմտեան և հարաւային դիրքերում բօլգարները յետ նեղեցին Թիւրքերին և բաւականին առաջացան։ Չաթալջայում բօլգարները առաջապահ դիրքերում ցիրուցան արին Թիւրքերին և այժմ գրաւած ունեն Օրմանլը-Էպիվատէս գիծը։

—

Ցէտինիէ.—Ջավիդ փաշան 15,000 զինուորով անձնատուր եղաւ սերբ զօրքերին Շկումբի գետի մօտ։

—

Աթէնք.—Յունական մի ականաւոր ձեռք ձգելով մթերքների մասին «Համիդիէին» ուղարկված անթել հեռագիրը՝ գրաւեց «Իրմինգարտ» շոգենաւը, որով խակ տարվում էր յիշեալ մթերքները։

—

Կ. Պօլիս.—Պրինց Սաբահ-Էդդինը «Վազիֆէ» լրագրում մի յօդուած է տպել, որի մէջ քննում է Թիւրքիային պատած մեծ դժբաղդութիւնները։ Պրինցը պարսաւում է պատերազմի շարունակութիւնը և խորհուրդ է տալիս որքան կարելի է շուտ հաշտութիւն կնքել։ Յօդուածը մեծ տպաւորութիւն թողեց քաղաքական շրջաններում։

Աւստրիական, մեծ բրիտանական և գերմանական դեսպանները երկար խօսակցութիւն ունեցան մեծ վէզիրի հետ՝ հաշտութիւն կնքելու հարցի մասին։

—

Պարիզ.—Բալկանեան պատերազմի հետ առնչութիւն ունեցող ֆինանսական հարցը քննելու համար միջազգային մասնաժողովը գումարվելու է Պարիզում հաւանօրէն ապրիլի 1-ին։

ՊԵՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻ ՀԱՄԱՁԱՅՆՈՒԹԻՒՆԸ

(Պետերբուրգի Հեռ. Գործ.)

11 մարտի

Լոնդօն.—Րէյտէրը հաղորդում է, որ մեծ պետութիւնները համաձայնութեան եկան Ալբանիայի հիւսիսային ու հիւսիս-արեւելեան սահմանների վերաբերութեամբ, որոնց գիծը անցնելու է Դիակօվօյից-Օխրիդայի լիճը։ Այս համաձայնութեամբ վճռվում է Դիակօվօյի, Սկիւտարի և միւս տեղերի հարցը։ Սպասվում է անմիջապէս պաշտօնական հաղորդագրութիւն այդ վճռի մասին։ Այս յայտարարութեամբ բալկանեան ճգնաժամի հետ կապված երկու ամենակենսական հարցերը կը լուծվեն։ Երբ դաշնակիցների համար պարզ կը լինի, որ Եւրոպան արդէն լուծել է խնդիրը, այլևս անհրաժեշտութիւն չի լինի շարունակելու պատերազմական գործողութիւնները։ Դեսպանաժողովը տակաւին չէ լուծել Ալբանիայի հարաւային սահմանների հարցը, որոնց նըկատմամբ և՛ Աւստրիան, և՛ Իտալիան որոշ տեսակէտ են պահում։ Սակայն անհրաժեշտութիւն չէ ներկայում որևէ դժուարութեան հնարաւորութիւն նախատեսել։

Րէյտէրին տեղեկացնում են Ցէտինիէից, որ մեծ պետութիւններին ուղղած հրահանգագրի մէջ Չերնոգօրիան գանգատվում է Աւստրօ-Ունգարիայի գործելակերպից Սկիւտարի վերաբերմամբ և այդ վարմունքը համարում է չէզոքութեան խախտումն. բայց և այնպէս նա պատրաստ է ընդունել հարկաւոր միջոցները՝ հեռացնելու քաղաքի ազգաբնակութիւնը պաշարված քաղաքից։

Չերնոգօրական կառավարութիւնը նոյնպէս նօտա է յանձնել աւստրօ-ունգարական դեսպանին, տեղեկացնելով իր վճռի և մեծ պետութիւններին ուղարկած բողոքի մասին։

Գրէյը պալատում յայտնեց մեծ պետութիւնների կայացրած համաձայնութեան մասին, որից յետոյ պէտք է սպասել, թէ պատերազմական գործողութիւնները Սկիւտարի մօտ կաւարտվեն. եթէ մեծ պետութիւնների վճիռը չը յարգվի, այն դէպքում անտարակոյս կողմը գործ կունենայ ոչ թէ որևէ մեծ պետութեան առանձնակի հանդէպ գալու հետ, այլ բոլոր մեծ պետութիւնների ընդհանուր ճնշման հետ։ Գրէյը մտնանշեց, ապա, որ նա խորհուրդ է տուել Թիւրքիային և դաշնակիցներին ընդունել միջնորդութիւնը մեծ պետութիւնների առաջարկած պայմաններով, և հասկացնել է տուել, որ լաւ է չը պահանջել պատերազմական վարձատրութիւն։

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՐՑԸ

ՆՈՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ՏԱՐՕՆԷՆ

—

Մուշ, 20 փետրուար

Մեր աշխարհի քաղաքական մթնոլորտն ալ երթալով մութ ու մռայլ կը դառնայ։ Չկայ հանգիստ, չկայ վստահութիւն։ Մենք Եդիրնէէն աւելի պաշարուած կը զգանք ինքզինքնիս։ Մեր քաղաքական բարօմետրը մեր Թիւրք հայրենակիցներու դիմագիծն է. այն օր, որ Թիւրքերը խորշոմալից ու տխուր՝ հայհոյալից եղան, արդէն յայտնի է, որ վատ լուրեր են առեր, թէև այդ լուրերը մինչև օրս եղեր են ոլորապտոյտ, առաձգական և ուռուցիկ։

Թիւրքերը առ հասարակ յուզուած են և խիստ տխուր. ատոր համար իսկ հայ հայրենակիցները կաշխատին ամեն կերպ առըրկական զիջողութիւններով գոհ պահել Թիւրք հայրենակիցներու դառնացած սըրտերը։

Այս տխուր և ապագայի մռայլ կանխամտածութեամբ է, որ օր չի անցնիր, որ քաղաքիս շուկայ-հրապարակի վրայ մէկէ աւելի հայեր չծեծուին ու չանարգուին և չհայհոյուին. հազիւ թէ ամենայանդուգն հայը պիտի համարձակուի ըսելու, թէ «ինչու կը հայհոյես» կամ «ինչու կը զարնես»։ Մեր մէջ կառավարութիւնը պարզ բօստան խօրխուլուղիի դեր ունի և անուանական է։ Մէկ խաբէութալպետ հաւասար է Մշոյ 20 կառավարութեան ուժին։

Հաջի Մուսա-բէյ, որ այնքան կը հալածուէր նախկին կառավարութենէն, այժմ դարձեր է ջերմ բարեկամ իթթիհադականներուն և հնազանդ պատրաստակամութիւն ցոյց տուեր է հիմակուընէ 10,000 քիւրդական զօրք հանելու՝ ռուսական ապագայ արշաւանքին դիմադրելու։ Քաղաքիս մէջ ալ բանական եռուզեռ կը տիրէ զօրաց «պակխմաթ» պատրաստելու։

Իսկ խեղճ զօրքի համար հարցնող կայ, թէ ինչ վիճակի մէջ է նա։ Միայն մեր Թաղի քահանայի ըսելով, այս ամսուան մէջ 7 հայ զինուոր է թաղեր միայն տիֆով մեռած. իսկ թէ որքան կը մեռնին Թիւրք զօրքերէն, որոնց թիւ ու համար չկայ, մենք չենք գիտեր։

Զօրքերը իրենք կը պատմեն, որ այս ձմեռնային ռազմափորձերը իրենց տունը քանդեր են. մեռնողներէն զատ, զօրաց 25°/o-ը ոտքերնին մսած են, շատերը թափած և անդամահատ կը մնան հիւանդանոցներում, եթէ կարելի է Մուշի զօրաց հիւանդանոցներն ալ հիւանդանոց անուանել։ Մուշի նոր քաղաքականութիւնն է՝ կրկին և երեքին հանգանակութիւնը պատերազմի անունով. ճիշդ համիդեան րէժիմի նման դարձեր է գործ «վէր, սօրմայի»։ Ներքին փոխառութեան անունով այժմ ամեն մէկ անհատէ—բանիլով 1 ոսկիէն մինչև 20—30 ոսկի—դրամ կը պահանջուի. Ժողովուրդի զզուանքը այլևս ծայր աստիճանի է հասած. սակայն արեւելեան ժողովուրդը ինչ բան չէ տարած, որ այդ ալ չտանի։

Մշեցի

ԱՆՀԵՏԱՑՈՂ ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ

—

Դամօկլեան սրի տակ

Այս վերնագրով «Бирж. Вѣд.» թերթի—այժմ Հայաստանում ճանապարհորդող—թղթակից Օլգենինը մի թղթակցութիւն է ուղարկել Էրզրումի վիլայէթի Կարաքիլիսէ քաղաքից, որ տպված է յիշեալ թերթի մարտի 5-ի համարի մէջ (№ 54)։

«Դամօկլեան սրի տակ»։ Թող այս վերնագիրը չը թւայ ընթերցողին յաւակնոտ, հանված բուլվարային ռօմանների էջերից։ Ես, ոչ մի բան չաւելացնելով իմ կողմից, խոյս տալով գեղեցիկ ֆրազներից և խօսքերից, ֆօտօգրաֆիական ճշդութեամբ կը հաղորդեմ այն, ինչ որ կատարվում է այս րօպէիս մեր կովկասեան սահմանագծի երկարութեամբ ընկած երկրում։ Այն փաստերը, որ ես առաջ կը բերեմ, մեր ժամանակում կարծես թէ կարող էին պատմվել միայն բուլվարային ռօմանների մէջ։ Բայց, աւաղ, յամօթ մարդկութեան, նրանք իրական փաստեր են ժամանակակից Թիւրքիայում։

Անցեալ տարվայ դեկտ. 12-ի մօտերը Կարաքիլիսէ քաղաքում, որ 4 ժամվայ ճանապարհ է ռուսական սահմանից (աւերակաց քաղաք 200 տուն բնակչով), միւսիւլման—գլխաւորապէս քիւրդ—ազգաբնակութեան մէջ սկսեց նկատվել սաստիկ գրգռումն. ամեն տեղ ժողովներ էին կազմում և յայտնի համարձակ խօսում «հայերին կոտորելու» անհրաժեշտութեան մասին։ Ոմն շէյխ Համզա՝ բազարներում և փողոցներում կրքոտ քարոզներ էր խօսում, ապացուցանելով որ այդպիսի արարքը հաճոյ կը լինի Աստուծուն։ Այդ ագիտացիայի մէջ եռանդուն մասնակցութիւն ունեցաւ և տեղական կադըն, որ հանդիսացաւ ամբողջ գործի կազմակերպիչ։ Նրա ցուցմունքով՝ միւսիւլմաններն սկսեցին զէնք բերել և թաքցնել սրճարաններում ու բազարներում։ Ջարդի նշանակեալ օրը շատ դաղտնի էր պահվում. բայց պատրաստութիւնները չէին կարող չը նկատվել հայերի կողմից, որոնք անմիջապէս վազեցին տեղական կայմակամի մօտ, որ ստիպվեց միջոցներ ձեռք առնել և ուղարկեց ժանդարմներին՝ խուզարկութիւն կատարելու։

Եւ, ճշմարիտ, շատ տեղերում զէնք գտնվեց։ Խուզարկութեան ժամանակ ժանդարմները ձերբակալեցին 8 մարդ, որոնց, սակայն, կայմակամն իսկոյն արձակեց։ Եւ երբ սկսվեց ֆիկտիվ քննութիւն, յիշեալ կադըն յայտնեց, թէ միւսիւլմանները զէնքը պատրաստել էին նրա համար, որ Ռուսաստանը վերջերս ամբողջովին զինել է հայերին, և սրանք պատրաստվում են ապստամբութեան։ Այս յայտարարութիւնը վայրկենապէս փոխեց ամբողջ պատկերը, և հայերը մեղադրողներից դարձան մեղադրվողներ։ Սկսվեցին նոր խուզարկութիւններ, այս անգամ հայերի տներում, հանդերձ ձերբակալութիւններով, անասելի ծաղրանքներով, գանակոծութիւններով և կողոպուտներով։ Տանջված ժողովուրդը յանձնարարեց իր քահանային եռանդուն բողոք յայտնել վարչութեանը՝ այդ խըժդըժութիւնների դէմ։ Առաջնորդական փոխանորդ քահանան գնաց կայմակամի մօտ և հազիւ սկսեց յայտնել իր բողոքը, որ կայմակամը ընդհատեց նրան ասելով. «Հերիք է, քէֆիր, յիմարութիւններ խօսել։ Աւելի լաւ է՛ դու ինձ ասես—որովհետև ես մոռացել եմ—թէ ո՛ր թւին է ծնվել ձեր Յիսուս-Քրիստոսը»։

Մի քանի ուրիշ փաստեր. անցեալ տարվայ գարնանից մինչև այսօր քաղաքի հայ ժողովուրդը գրեթէ ամեն օր ենթարկվում է յայտնապէս կողոպուտների և աւարառութիւնների, որոնք կատարվում են քիւրդ հրոսակների ձեռքով, ոմն Շավէլիի գլխաւորութեամբ։ Նորերս երբ ժանդարմները բռնեցին Շավէլիին յանցանք գործելիս և կալանաւորեցին, նա շուտով արձակվեց 25 լիրա կաշառք տալով։ Ամենալիրբ և ամենավրդովեցուցիչ կողոպուտների և բռնութիւնների անթիւ ցուցակից ես առաջ կը բերեմ միայն երկուսը, որովհետև նրանք կատարվել են ռուսահպատակների վրայ։

1912 թ. յուլիսին։ Կաղզվանցի ռուսահպատակ Անմէդ աղայի մօտենում է բազարում քիւրդական շէյխ Ղասըմը, խլում է նրա գլխից գտակը և ձգելով ցեխի մէջ՝ սկսում է տրորել ոտներով, ամենալիրբ ածականներով հայհոյելով, ի մեծ հաւանութիւն ամբոխի, Ռուսաստանի և նրա Թագաւորի անունները։ Կ. Պօլսի մեր դեսպանատունը չը գիտենք ինչու տեսաւ դրա մէջ անձնական վիրաւորանք, հասցրած Անմէդ աղային, և պահանջեց գոհացումն նրա համար։ Ի տեղեկութիւն դեսպանատան հաղորդում եմ, որ վերջինը, չը ստացաւ այդ գոհացումը։

1912 թ. օգոստոսին։ Յայտնի քիւրդ աւազակ Շալքանդ Շէկօ լոյս ցերեկով ծեծեց և յետոյ կողոպտեց բազարում ռուսահպատակ Խումէդ-Ջիւլումանին։ Յանցանքը մնաց անպատիժ։

1912 թ. սեպտեմբերին։ Մէջիդ-Բեագըմ քիւրդը փորձեց, դարձեալ օր ցերեկով, կոտրել ռուսահայ Կարապետի խանութը։ Երբ վերջինս կամեցաւ դիմադրել, ամբոխը ծեծեց նրան և, սպառնալով սպանել, ժանդարմների ներկայութեամբ, ստիպեց թքել խաչի վրա և հայհոյել Յիսուս Քրիստոսին և ռուսաց Ցարին։

Ինձ կարող են հարցնել, թէ ինչու ռուս հիւպատոսները չեն միջամտում այդ խժդժութիւնների առիթով և չեն բողոքում։ Որովհետև, առաջին, մինչև մերձաւոր հիւպատոսարանները՝ Էրզրումի և Բայազիդի՝ շատ հեռու է. երկրորդ, շատ քէչերը կը համարձակեն գնալ գանգատվել։

Այժմ ես առաջ կը բերեմ մի քանի թւեր և տուեալներ կանանց առևանգման մասին, համոզելու համար այն թերահաւատներին, որոնք կասկածում են, թէ մեր օրերում, այն էլ «սահմանադրական» *) պետութեան

*) Ես այս խօսքը առայ չակերտների մէջ նրա համար, որ Թիւրքերը մեր սահմանակից շրջաններում սաստիկ պրօպագանդ են մղում Ռուսաստանի դէմ՝ ջանալով ամեն կերպ ստորացնել նրան։ Նրանք քարոզում են, թէ Ռուսաստանը բարբարոս երկիր է, և նրան անծանօթ են ժամանակակից քաղաքական բարիքները և ազատութիւնները, մինչդեռ Թիւրքիան սահմանադրական կայսրութիւն է։

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԹՈՒՐՔԱԿԱՆ ՊՐՈՊԱԳԱՆԴԸ ԵՒՐՈՊԱՅՈՒՄ

—

Թիւրքիայի քայքայված ֆինանսական դրութիւնը, ներքին խռովութիւնները և զօրաբանակի մէջ տիրող դեմօրալիզացիան, մանաւանդ Եանինայի գրաւումից յետոյ, այլևս հաւատ չեն ընծայում երկրին ու կառավարութեանը յոյս դնելու իրանց զէնքի ոյժի վրայ։ Կառավարութեան ջանքերը արտաքին փոխառութիւն կնքելու Եւրոպայում՝ կատեգօրիկ մերժման հանդիպեցին, իսկ Թիւրք հայրենասէրների և հայրենասիրուհիների յորդորները թէ բանակին՝ պաշտպանելու հայրենիքը և թէ ազգին՝ օգնելու կառավարութեանը նիւթապէս ու բարոյապէս՝ այնքան էլ փայլուն հետևանք չունեցան։ Կառավարութիւնը, յուսահատված, որոշել է դիմել մի վերջին, այն ևս անզօր միջոցի—եւրոպական պրօպագանդին։

Դեռ մեր նախորդ յօդուածներից մէկում մենք յիշել էինք, որ Թիւրք կառավարութիւնը որոշել է Եւրոպայում պրօպագանդ կազմակերպել յօգուտ իր երկրի։ Մեր այդ լուրը պաշտօնապէս հաստատում են Պօլսի թերթերը, հաղորդելով որ սուլթանի նախորդ առաջին քարտուղար Խալիդ Զիա բէյ մեկնել է Եւրոպա Ջավիդ բէյի հետ՝ իրականացնելու այդ որոշումը, և որ նոյն նպատակով Եւրոպա է մեկնել նաև «Jeun-Turc»-ի նախկին խմբագիր Բուփէմը թէ անձամբ կազմակերպելու ծրագրված պրօպագանդը հասարակական միտինգների միջոցով և թէ կոչ անելու թիւրքասէր եւրոպացիներին, որպէսզի սրանք ևս աշխատեն նոյն ուղղութեամբ։

Այդ միտինգներից առաջինը տեղի ունեցաւ մի քանի օր առաջ Ժընեվում, տեղական Թիւրք հիւպատոսի դրդմամբ ու Ալլիանս Օտտոմանի նախաձեռնութեամբ։

Կասկած չը կայ, որ Ալլիանս Օտտոմանը, հրահանգված լինելով իր կառավարութիւնից, պրօպագանդի ծանրութեան կենտրօնը պիտի դարձնէր Թիւրքիայի ներկայ քաղաքական վիճակն ու եւրոպական դիպլօմատիայի վերաբերմունքը դէպի իրանց երկիրը։

Սակայն Թիւրք կառավարութիւնը Ժընեվում և առհասարակ Շվէյցարիայում, ոչ մի համակրանք չունենալուց բացի, զգալի հակակրանք է ստեղծել իր դէմ։ Ուստի և Ալլիանս Օտտոմանը, հաւատացած լինելով որ միտինգին քաղաքական գոյն տալու դէպքում ոչ մի ժընեվցի չի համաձայնվի ճառախօսել յօգուտ Թիւրք կառավարութեան, ստիպված էր միտինգը սահմանափակել խալամի, Թիւրք ժողովրդի քաղաքակրթութեան, նրա բնաւորութեան ու սովորութիւնների խնդիրներով և դիմել այնպիսի ճառախօսների, որոնց գէթ այդ սահմաններում հաւաստիօրէն նպաստաւոր կը խօսէին Թիւրք ժողովրդի ու խալամի մասին։

Միտինգը, որ տեղի ունեցաւ մարտի 6-ին (ն. տ.) մի փոքրիկ սրահում, բաց արեց Ալլիանս Օտտոմանի նախագահն իր պակասաւոր ֆրանսերէնով մի կերպ արտայայտելով մօտաւորապէս հետեւեալ միտքը.

«Մարդս թշնամի է այն բոլորին, ում և ինչի մասին որ անգէտ է. և եթէ Թիւրք ժողովրդի նկատմամբ խիստ են վարվում, պատճառն այն է, որ չեն ճանաչում ոչ նրա կրօնը և ոչ նրա նիստ ու կացն և բարքերը։ Այս խնդիրը պարզելու համար Ալլիանս Օտտոմանը դիմել է այս առիթով կոմպէտենտ և իրանց տեսածի ու անձնական փորձերի վրա հիմնված ճշգրիտ վկայութիւններ տալու ընդունակ անձնաւորութիւնների՝ խօսելու այս միտինգում»։

Խօսքն առաւ Ժընեվի համալսարանի աստուածաբանական ֆակուլտէտի պրօֆ. Ե. Մօնթէն, որի ճառը համառօտիւ առաջ ենք բերում։

«Ես չեմ խօսելու ոչ բալկանեան պատերազմից, ոչ էլ առհասարակ քաղաքականութիւնից։ Ես յարգում եմ բալկանեան բոլոր ժողովուրդներին անխտիր, ուստի և ցանկանում եմ հանդէս բերել մոռացութեան ու բամբասանքի ենթարկված Թիւրք ժողովրդի արժանիքները։ Թիւրքերն այնքան էլ անարժան չեն մեր համակրանքին ու յարգանքին։ Անիրաւացի է կարծել, որ նրանք թշնամի են քաղաքակրթութեան։ Մահմեդի գործերը ֆետիշիստական և ցածր բարոյականի տէր միջավայրում առաջ բերին շատ լայն և խոր րէֆօրմներ։ Միջին դարում արաբներն էին, որ հանդէս բերին քաղաքակրթութիւնը։ Մեր օրերում միւսիւլմանները ենթարկվեցին արեւմտեան քաղաքակրթութեանը, և այսօր նրանք կրում են Եւրոպայի և Ամերիկայի գիտական, վաճառականական, ինդուստրիական և սօցիալական ազդեցութիւնը։ Ազատամիտ կուսակցութիւններ են կազմակերպվել Թիւրքիայում, Եգիպտոսում ու Պարսկաստանում։ Ուրեմն մահմեդական անշարժութիւնը հետզհետէ նուազում է Թիւրքերի մէջ։ Միւսիւլմանն ունի բնաւորութեան այնպիսի լաւ գծեր, որոնք մեզանում խիստ թուլացած են. շնորհիւ շահասիրութեան, փառամոլութեան, զուարճասիրութեան և կեանքի կրակոտ ընթացքի։ Նա մարդասէր է, ասպնջական և պատրաստ է օգտակար ու անձնուէր լինել իր մերձաւորին ու միևնոյն ժամանակ շատ աստուածավախ է։ Քրիստոնէութեան հետ խալամն ևս եղել է միաստուածութեան անխոնջ քարոզիչը. Նա ծնունդ է տուել իր ծոցում բաբիզմի և արաբան յաջորդող բէհաիզմին (Բաբի և Աբդուլ Բէհայի աղանդները։ Ա. Չ.), որոնք իրանց ազատամտութեամբ համարեա հաւասարվում են քրիստոնէութեան (որոնց սակայն հալածել է մահմեդականութիւնը աւելի կատաղի կերպով, քան քրիստոնէութեանը։ Ա. Չ.) և որոնք խոր յարգանք են տածում դէպի Յիսուսի անձնաւորութիւնը։ Չէ կարելի ուրեմն միւսիւլմաններին և յատկապէս նրանց մէջ Թիւրքերին անընդունակ համարել քաղաքակրթութեան առաջադիմութեան գործում։ Այդ ժողովուրդը փնտռում է մի լաւագոյն սօցիալական դրութիւն, լաւագոյն ադմինիստրացիա և մի լաւագոյն հայրենիք։ Չը նայենք ուրեմն նրանց վրա որպէս թշնամիների, այլ որպէս մեր գործակիցների»։

Ե. Մօնթէից յետոյ խօսեցին հերթով երկու ժընեվցի ուսուցիչներ և մի գերմանացի արխէօլօգ, որոնք արտայայտեցին համարեա այն մտքերը, ինչ որ առաջին ճառախօսը, միայն աւելի յաւակնոտ տոնով, որովհետև ժամանակին ճամբորդած լինելով Թիւրքիայում, Թիւրք ժողովրդի հետ մօտիկից ծանօթ էին համարում իրանց։ Այս հանգամանքը նրանցից մէկին այնքան առաջ տարաւ, որ նա Թիւրքերին մարդկային բոլոր լաւագոյն յատկութիւնները վերագրելուց յետոյ՝ ստեղծեց Թիւրքական ինքնուրոյն ծաղկեալ քաղաքակրթութիւն և հարուստ ինքնօրինակ գեղարուեստ յատկապէս ճարտարապետութեան մէջ և մինչև իսկ Թիւրքերին սպանացիներից ու պորտուգալացիներից աւելի բարձր դասեց։

Այս վերին աստիճանի բռնազբօսիկ, երբեմն սխալ գաղափարների ու թերի ծանօթութիւնների վրա հիմնված ճառերն ըստ ինքեան ցոյց են տալիս, որ յարգելի ճառախօսները, Թիւրքիայում առանձնայատուկ պայմանների մէջ ապրած լինելով, անկարող են եղել իրօք ծանօթանալ մօտիկից թէ այդ երկրի և թէ Թիւրք ժողովրդի հետ։ Իսկ եթէ նոյն ճառախօսները թոյլ տուին իրանց անելու այդ ծակող չափազանցութիւններ և տեղ-տեղ դէմ գնացին ճշմարտութեանն ու իրականութեանը, այդ էլ արդիւնք է այն բոլոր ցանկութեանը, որով նրանք տոգորված՝ ուզում էին «մի երկու լաւ բան ասել Թիւրք ժողովրդի մասին, որոնց համար այնքան վատ են խօսել ու դեռ խօսում են, առանց որևէ աննպաստ բան ասելու բալկանեան քրիստոնեայ ժողովուրդների մասին, որոնց համար այնքան լաւ են խօսել», ինչպէս սկսեց իր ճառը ուսուցիչ ճառախօսներից մէկը։

Որ խալամը կաշկանդել է քաղաքակրթութիւնն ու սօցիալ-տնտեսական յարաբերութիւնների զարգացումը բոլոր մահմեդական երկրներում, այդ ցոյց է տալիս այդ երկրների պատմութիւնն ու նրանց ներկայ քաղաքական-տնտեսական դրութիւնը։ Ասպնջական, մարդասէր, համեստ և այլն յատկութիւնները, որ ճառախօսները վերագրեցին միայն Թիւրք ժողովրդին, մինչդեռ այդպէս են նաև քիւրդերը, հայերը, պարսիկները և առ հասարակ նահապետական կեանքով ապրող ժողովուրդները, արդիւնք են նահապետական հին կենցաղակերպի և ըստ ինքեան ապացուցանում են, որ այդ ժողովուրդները յետ են մնացել, չեն առաջադիմել։

Անշուշտ սրանով չենք ուզում ասել, որ Թիւրք ժողովուրդը ապագայում ևս կաշկանդված կը մնայ ու չի առաջադիմի. ոչ. նպաստաւոր պայմանները կը կոծանեն անպայման կաշկանդող կապերը։

Սրանով ուզում ենք ասել միայն, որ ոչ ճառախօսներին և ոչ էլ ուրեմն Ալլիանս Օտտոմանին չյաջողվեց այդ միտինգով առաջ բերել ժընեվցու՝ նպաստաւոր կարծիք Թիւրքերի մասին։ Միտինգի բովանդակութիւնն այնքան անհետաքրքրական էր ժընեվցոց համար, որ սրահում հազիւ երկու տասնեակ ժընեվցի կային, սրանք էլ մեծ դժկամակութեամբ էին լսում արտասանված ճառերը, մանաւանդ երբ ճառախօսները անճշդութիւնների և ակներև չափազանցութիւնների մէջ էին ընկնում։ Մինչդեռ փոքրիկ սրահն ամբողջովին լցվել էր բօլգար, սերբ, մակեդօնացի, հայ, ռուս, եգիպտացի, հրէայ ուսանողներով, որոնք ենթադրում էին, թէ միտինգը քաղաքական բնոյթ կունենայ, հակադրվելու այն մեծ միտինգին, որ ամիսներ առաջ կազմակերպել էր Ժընեվում Լ. Ֆավրը յօգուտ բալկանեան քրիստոնեայ ժողովուրդների և որն իր հետաքրքրական, այժմէական բովանդակութեամբ հազարաւոր բազմութիւն էր հրապուրել։

Թէ որ աստիճանի միակողմանի ու բռնազբօսիկ էին միտինգում արտասանված ճառերը, այդ մասին էլ թողնենք, որ մի ժընեվցի արտայայտվի, առաջ բերելով «Journal de Jenève»-ից նրա տպաւորութիւնը յիշեալ միտինգի մասին.

«... Դուրս գալով միտինգի սրահից և մտածելով այն բոլորի մասին, ինչ որ մենք լսեցինք և ինչ որ ամենևին նորութիւն չէր մեզ համար, մարդ ակամայից բացագանչում է.—«Ոչ, պատկերը կատարեալ չէր»։ Իսկ այդ Թիւրքերի մասին, որոնց չորս ճառախօսներ այնքան գեղեցիկ գոյներով նկարագրեցին, մարդ հետեւեալն է մտածում իր հոգու խորքում. «Սքանչելի հիւրընկալներ, բայց անողորմ տէրեր։ Նրանց հիւրընկալութիւնը վայելողը ինչ խօսք որ պէտք է սիրէ նրանց։ Իսկ դարեր շարունակ նրանց սուրն իր կոկորդի վրա տեսնողները ուրիշ բան են զգում։ Օսմանեան կայսրութեան մէջ ապրող հայերի և այն փոքրիկ ժողովուրդների մէջ, որոնք այսօր ազատվում են մի գարշելի լուծից, ուրիշ տեսակ պատմութիւններ են պատմում, աւելի սոսկալի և ոչ պակաս ճշմարիտ պատմութիւններ, քան այն, ինչ որ լսեցինք մեր չորս համաքաղաքացի ճառախօսներից»։

Ժընեվ Ա. Չ.

մէջ, հնարաւոր են այդպիսի փաստեր։

1912 թ. օգոստ. 9-ին՝ քիւրդերը առևանգեցին զինւոր գնացած հայ Շահինեանի կնոջը և տարան իրանց գիւղը։ Այդտեղ նրան պահեցին տասներկու օր, և գիւղի բոլոր տղամարդիկ բռնաբարեցին նրան։ Քահանան գանգատվեց, իշխանութիւնը կնոջը վերադարձրեց, բայց քիւրդերը նորից փորձեցին առևանգել նրան։

Սեպտ. 16-ին Մանկասար գիւղում, որ Կարաքիլիսէի արուարձանն է կազմում, հայ Սարգիս Խաչատրեանը, իր կնոջ հետ աշխատանքի գնալով, փակեց իր տան մէջ իր 12 տարեկան աղջկան։ Այդ գիւղի աղա քիւրդը, օգտվելով հօր բացակայութիւնից, ծակեց տան կտուրը, ներս իջեցրեց իր որդուն, որ բռնաբարեց աղջկան, որից յետոյ նրան տարան իրանց տունը, յայտնելով որ նա այժմ մուսուլմանուհի է դարձել։

Այդ դէպքերը տեղի ունեցան ոչ թէ խուլ անկիւններում, ուր չը կայ ոչ վարչութիւն և ոչ էլ դատարան, այլ համեմատաբար մի մեծ քաղաքում, բոլոր քաղաքացիական ու զինւորական իշխանութիւնների աչքի առաջ։

Ինչով բացատրել առևանգութիւնների այդ բազմաթիւ դէպքերը։ Մասամբ, ի հարկէ, տեղական հայ աղջիկների ու կանանց գեղեցկութեամբ, մասամբ և մուսուլմանական ֆանատիկոսութեամբ, որ պատուիրում է դարձնել իսլամութեան՝ որքան կարելի է շատ անհաւատներ։

Այսպէս են փաստերը։ Նրանք լիակատար չէին լինի, եթէ ես չը լրացնէի նրանց նոր բազմաթիւ դէպքերով, որոնք ոչ միայն ես ստուգեցի, այլ նրանք նոյն իսկ իմ աչքի առաջ տեղի ունեցան։ Ես խօսում եմ նոր պօգրօմային ագիտացիայի մասին, որ կատարվում է քիւրդերի մէջ՝ այս փետրվարից սկսած, երբ յայտնի եղան վերջին դէպքերը Բալկաններում։ Փետր. 5-ին կամ 6-ին տեղի ունեցաւ գաղտնի խորհրդակցութիւն ամենաականաւոր քիւրդ շէյխերի նախագահութեամբ և, ինչպէս ասում են, նախաձեռնութեամբ յայտնի Հիւսէյին փաշայի։

Այդ խորհրդակցութիւնը գումարվեց Ալիբէգի տանը, որ Ադէլճանլի աշիրէթի հզօր ցեղապետն է։ Թէ ինչ խօսվեց և վճռվեց այդ ժողովում, ճիշդ յայտնի չէ։ Բայց այդ մասին կարելի է ենթադրել՝ լսելով քիւրդ ամբոխի զրոյցները։ Իսկ այդ ամբոխը սաստիկ գրգռված է։ Բազարներում, սրճարաններում ու մզկիթներում խօսում են յամառ և կրքոտ. «Միևնոյն է, մեր երկիրը, վաղ թէ անագան, գանւելու է ռուսական. ուրեմն երբ ռուսները գան այստեղ, թող գտնեն զուտ մուսուլմաններ...»։

Այս րօպէին, երբ վերջացնում եմ այս նամակը, ինձ մօտ մտաւ Վանից փախած մի քահանայ, որ պատմեց, թէ Վանի և Բիթլիսի վիլայէթներում ամեն րօպէ ըսպասվում են կոտորածներ։ Ես չեմ կարող շուտով հասնել Վան, ինչպէս կը կամենայի, ճանապարհների վատութեան պատճառով։ Ուստի դէպքերը կարող են կանխել ինձ։ Բայց եթէ այդ չը պատահի էլ, այնուամենայնիւ այժմ ինձ հասած լուրն ասում է, թէ այն գրգռումը, որի մասին ես ամբողջ ժամանակ խօսում եմ, և զրոյցները կոտորածի մասին՝ չեն սահմանափակվելու միայն Հիւսէյնային Քիւրդստանով, այլ տարածվելու են նաև հարաւում։ Որտեղից և ինչպէս օգնութիւն կը հասնի այն ժողովրդին, որին սպառնում է մի այնպիսի կոտորած, որից կը դողայ ամբողջ աշխարհը։

ՀԱԼԱԾԱՆՔԸ ՌՈՒՍԱԿԱՆ ՈՒՍԱՆՈՂՈՒԹԵԱՆ ԴԷՄ ԳԵՐՄԱՆԻԱՅՈՒՄ *)

(Նացիօնալիզմի թունաւոր վարակումները ակադեմիական շրջաններում)

II

Եթէ ռուսների դէմ ուղղված յարձակումները և նրանց վերագրված թերութիւնները քննենք օտարերկացիութեան ընդհանուր պրօբլեմի հողի վրա, կը գտնենք, որ այդ բոլորը չեն դիմանում ամենաանբողամիտ կրիտիկայի անգամ, որովհետև զուրկ են սկզբունքային որևէ հետևողականութիւնից։

Ռուսները ցածր են կանգնած (գերմանացիներից) իրանց մտաւոր պատրաստութեան մակարդակով. պէտք է նրանից պահանջել գերմաներէն լեզուի քննութիւն և այլն։ Այսպէս են առարկում ռուս ուսանողութեան դէմ։

Եթէ բարեկարգված միջնակարգ դպրոցի կշռաչափ ,տիպը ընդունվում է գերմանականը, ապա արանից ցածր է կանգնած ոչ միայն ռուսականը, այլ և շատ երկիրների միջնակարգ դպրոցներ։ Եթէ մի կողմ թողնենք Միջին և Արևմտեան-Եւրոպայի շատ երկիրներ, որոնք չեն կարող Գերմանիայի հետ յիշածս կէտում մրցել, ապա փաստ է, որ ուրիշ շատ երկիրներ, ինչպէս են՝ բալկանեան պետութիւնները, Թիւրքիան, Ռումանիան, Սպանիան, Պօրտուգալիան, Յապօնիան և այլն, անկարող են իրանց միջնակարգ դպրոցներով և արտադրած ուսանողական սերունդներով բարձր կանգնած լինել Ռուսաստանից։ Ինչու աչքի փուշ ծառայեցնել միայն ռուս ուսանողութիւնը, եթէ հալածանքի քաղաքականութիւնը անհաշտ ու օբեկտիվ է իր արգումենտացիայի մէջ։ Թիւրք դպրոցաւարտները, որոնց թիւը աճել է վերջերս զգալիօրէն, ընդունվում են առանձին սիրով, ռուսների ընդունելութիւնը դարձնում են կնճռոտ պրօբլեմ։ Թիւրքահայ դպրոցաւարտը ընդունվում է և քննութիւն է տալիս առանց խոչընդոտների,ռուսահայ թեմականաւարտը, որ փայլել է առաջ նոյն ազատ իրաւունքները, ենթակայ է այժմ ամենամեծ դժուարութիւնների նոյն հողի վրա։ Վերջապէս բարձր են ռուսներից սերբ, բուլղար և յոյն ուսանողները՝ իրանց մտաւոր պատրաստութեամբ, որոնք համեմատական չափով (ըստ իրանց փոքր երկիրների և սակաւաթիւ ժողովուրդների) շատ աւելի են այժմ, քան ռուսները։ Նոյն սկզբունքային պահանջը պէտք է դնել գերմաներէն լեզուի վերաբերմամբ. ինչու միայն ռուսներն են պարտաւոր այդ լեզուից քննութիւն տալու և ոչ բոլոր օտարները առհասարակ։ Հանրածանօթ փաստ է, որ ռուս ուսանողները շատ աւելի շուտ և աւելի լաւ են իւրացնում գերմաներէնը, քան բոլոր օտարազգի ուսանողները. շատ աւելի լաւ, քան նոյնիսկ ֆրանսիացիներն ու անգլիացիները, որոնց համար նհատակութիւն է մի օտար լեզու սովորելը և որոնց ազգային լեզուական էգօիզմը այնքան է փայփայվել դարաւոր տրադիցիաներով, որ սպասում են, որ ուրիշները սովորեն իրանց լեզուները և ոչ իրանք ուրիշներինը։

Նոյնը և դեռ աւելի մեծ իրաւացիութեամբ վերաբերում է ֆիզիկումին (նախապատրաստական քննութիւն բժիշկ ուսանողներից)։ Եթէ դա գիտական անհրաժեշտութիւնից բղխած մի կաթեգօրիկ պահանջ է ֆակուլտետի կողմից, ապա ինչու չանել այդ պահանջը բոլոր արտասահմանցի ուսանողներից. ինչու նոյնիսկ այդ կարևոր կէտում լինել աչքառու անհետևողականը։ Մանդգիտական տեսակէտից ֆիզիկումի պահանջը միայն օգուտ կարող է տալ ռուս ուսանողներին, որովհետև նրանք առիթ կունենան այդ միջոցով աւելի խոր բանալ և ինտենսիվ զբաղվել իրանց մասնաճիւղով։ Բայց գերմանացի յարգելիների միտումը այլ է, քան ռուս ուսանողի մտաւոր օգուտը. նրանք ուզում են այդ պահանջը ևս գործադրել իբրև ռուսների թիւը սահմանափակող, առել է՝ ռուսներին հալածող միջոցներից մէկը։ Աւելին ասենք. գերման ակադեմիկները անարգար դիրք են բռնում այդ վերջին պահանջի իրաւական գործադրութեան հողի վրա։ Ռուս ուսանողը պէտք է տայ իր ֆիզիկումը,—ասում են նրանք,—և միաժամանակ գրաւոր խոստում Գերմանիայում պետական քննութիւն չը տալու համար։ Որպիսի կուսակցական միակողմանիութիւն։ Բանը նրանումն է, որ սովորական քննութիւն տուողները կարեն չունեն ֆիզիկումի, իսկ երբ տալիս են վերջինս, նրանք ստանում են փաստական իրաւունք նաև պետական քննութիւն տալու։ Այժմ բժշկական ֆակուլտետների դեկանների համաժողովը ամենայն բռնազբօսիկութեամբ տալով ռուսներին պետական քննութեան փաստական իրաւունքը՝ ֆիզիկումի պահանջով, զրկում է նրանց միաժամանակ իրաւագիտական իրաւունքից՝ պահանջելով գրաւոր խոստում, յետագայում պետական քննութեան հարց չը դնելու համար։ Ինչու։ Որովհետև այդ դէպքում (պետական քննութիւն տալով) դարձեալ կիրաւազօրվին ռուսները փաստապէս՝ Գերմանիայում պրակտիկայով զբաղվելու։ Իսկ այդ հողի վրա մրցութեան կատաղի տենդը՝ դեռ միայն բուն գերմանացիների մէջ՝ հասել է գենիթի աստիճանին։

Ուրեմն այս կէտում ևս չենք գտնում գիտութեան ներկայացուցիչներից սպասվելիք օբիեկտիվիզմը։

Ճիշդ նոյն քննական դիտողութիւնները՝ էլ աւելի իրաւացիօրէն՝ կարող ենք անել գերմանացիների արած նիւթական պահանջների հանդէպ։

Ռուսների ուսման վճարը,—ասում են,—պէտք է բարձրացնել. նրանց հատուցած սեմեստրական բոլոր վճարների գումարը պէտք է երկու կամ երեք անգամ աւելի լինի, քան գերմանացիներինը, որովհետև գերմանական պետութիւնները ահագին գումարներ են ծախսում ռուսների կրթութեան գործի վրա։

Մենք շատ խիստ բնորոշումներ կը տայինք, եթէ ուզենայինք բարոյական գոյներով որակել այդօրինակ սպեցիֆիկ գերմանական կծծի էգօիզմը, որի արտայայտիչները ներկայ դէպքում հանդիսանում են դժբաղդաբար ակադեմիական սերունդն ու պերսօնալը—ուսանողներն ու պրօֆեսօրները։ Բայց աւելի չը շեղվենք փաստական օբիեկտիվ դիտողութիւնների շաւղից։

Նախ հարց է ծագում, թէ ինչու բոլոր օտարներից միայն ռուսներին պէտք է արտաքոյ կարգի նիւթական զոհաբերութիւններ ենթարկել. երկրորդ՝ ինչու պէտք է առհասարակ օտարները աւելի վճարեն, քան գերմանացիները։

Այս հարցում դեկանների համաժողովի որոշումը մի կատարեալ անհեթեթութիւն է ներկայացնում։

Ինչպէս կարելի է, որ ուսման վճարը, որպէս դասախօսողների նորմաներով ստանալիք մի գումար, որոշ ուսանողներից (օտարներից) աւելի վերցվի, այսինքն իւրաքանչիւր դասախօսութիւն օտարի վրա աւելի թանգ գնահատել, քան համերկրացու։ Եթէ, օրինակի համար, Վունդի սեմեստրական դասախօսութիւնը՝ մի առարկայից՝ արժէ 20 մարկ իւրաքանչիւր ուսանողի համար և բոլորը լսում են նրան հաւասար իրաւունքներով, ինչու, ինչ փաստական իրաւունքով կամ ո՞ր բարեխղճութեամբ պէտք է լսողներից մի մասը (օտարները կամ ռուսները մանաւանդ) 30 կամ 40 մարկ վճարէ (իւրաքանչիւրը)։

Որովհետև գերմանական պետութիւնները փողեր են ծախսում օտարների (ռուսների) կրթութեան գործի վրա,—առարկում են՝ ուսանող, պրօֆեսօր թէ հրապարակախօս։

Սա ապացոյց չէ, այլ փաստի միայն մի կողմի շեշտումն է՝ միւս կողմը ուրանալու գնով կամ ուրանալու համար։ Եթէ դասախօսները պարտաքային սակարկութեան նիւթ են դարձնում հենց իրանց գերմանացիները, ապա յայտնի իրողութիւն է, որ շուկայում միևնոյն ապրանքը բոլոր գնողների համար անխտիր միևնոյն գնարժէքն ունի։ Պետութիւնը վարձատրում է իր պրօֆեսօրներին, իսկ վերջինները նշանակում են միատեսակ նորմա իրանց դասախօսութիւնների համար, որոնցից օգտվում են բոլոր ունկնդիրները անխտիր։ Պետութիւնը անկարող է օտարների համար աւելի ծախսել՝ համեմատական չափով, քան համերկրացիներին, երբ ծախսածների արդիւնքը՝ գիտութեան ամբիօններից թէ համալսարանական զանազան պարագաներում՝ հաւասարապէս է բաշխվում բոլոր ուսանողներին։

Այս կապակցութեան մէջ միայն մի կէտում կարող են առարկել մեզ. գերմանական պետութիւնները անկարող են գերմանացու և օտարի համար միևնոյն հաւասար ծախսերն անել. օտարը պէտք է արտաքոյ կարգի վճար տայ, որովհետև օտար է, դիւրութեամբ օգտվում է մեր գիտութիւնից և այլն։

Նոյն իսկ այս կէտը—որ կազմում է նացիօնալիստ պարոնների ամբողջ արգումենտացիայի հիմքը, բայց որի բացայայտ խոստովանութիւնից խուսափում են նրանք՝ կծծի շօվինիզմի աղտոտ փեշերը հրապարակով չը մատնելու համար—նոյն իսկ այդ կէտը, ասում ենք, ճշգրիտ քննութեամբ հերքել կարելի է հիմնովին։

Գերմանացի ուսանողները իրանց հատուցած դրամական վճարների հանդէպ զինվում են ոչ միայն գիտութեան զէնքերով, այլև վայելում են պետութեան կողմից գործնական արտօնութիւն՝ յետագայում կեանքի մէջ գործադրելու այդ զէնքերը՝ գոյութեան կռւի և հասարակական մրցութիւնների մէջ տեղեր գրաւելու համար։ Ուրիշ խօսքերով, ուսանողական ծախսերի հաշւին գերմանացին ստանում է ոչ միայն հոգեկան-մտաւոր կուլտուրա՝ իբրև ուսանող, այլև ապագայում քաղաքացիական ակտիվ իրաւունքներ՝ իբրև գերմանական քաղաքացի։ Մինչդեռ օտարերկրացի ուսանողները, ինչպէս յայտնի է, զուրկ են վերջին գործնական արտօնութիւններից։ Նրանք իբրև օտար հիւրեր օգտվում են սոսկ ակադեմիական իրաւունքներով, և որպէս այդպիսիներ նրանց դրամական վճարները աւելի բարձր արժէքաչափ ունեն, քան կրկնակի իրաւունքներով օժտված գերմանական ուսանողներինը։

Վերջապէս մի այլ հանգամանք։ Ռուսները, ապրելով զանազան համալսարանական քաղաքներում տարիներ շարունակ, փոխադրում են իրանց հայրենիքից հսկայական գումարներ և սպառում գերմանական ժողովրդատնտեսութեան ծոցում։ Այդ բազմապիսի ծախսերից ևս օգտվում է գերմանական ժողովրդի տարեկան եկամուտը։

Բայց հերիք են փաստական հերքումները։ Այդ հողի վրա, ինչպէս յայտարարեցինք սկզբում, գերմանացիների հալածանքի քաղաքականութիւնը՝ ռուս ուսանողութեան դէմ՝ չէ դիմանում ամենանեբողամիտ կրիտիկայի անգամ։

B. Intimus

*) Տես «Մշակ» № 55.

ՆԱՄԱԿ ՊԱՐՍԿԱՍՏԱՆԻՑ

Վինա գիւղ (Ղարադաղ), 4 մարտի

Անցեալներում, մօտ 3—4 ամիս առաջ, տեղիս Թուրքմենակ Աշըղլու գիւղից Ազիզ անունով մի թուրք անհետանում է, թէ ուր՝ ոչ ոք չէ իմանում։ Բայց այս տարվայ յունվար ամսի վերջերում, Աբբաս գետի ափին մի աղջկայ դիակ փնտռելիս գտնում են աշըղլուեցու դիակը։ Դիակը գտնելուց յետոյ «մուշտուլուղի» են դուրս գալիս և յայտնում, թէ ով է Ազիզի սպանողը։ Ազիզին սպանողներն են անցեալում իր գործունէութեամբ յայտնի Ղահրաման-խանի ծառաները—3-ը տեղացի, իսկ մէկը ղարաբաղցի և ռուսաց կառավարութիւնից փախստական։

Դէպքի մասին յայտնվում է Ահար՝ կառավարութեանը, բայց որովհետև դատաւորը Ահարում չէր, այլ գնացել էր Թաւրիզ, դրա համար էլ դատաւորի տեղապահը ուղարկում է քեշիշլուեցի մամուր Հասան-խանին, Ղահրաման-խանին տանելու համար։

Հասան-խանը գալով Ղահրաման-խանի տունը, Պարսկաստանի սովորութեան համաձայն, «փէշքէշ» է առնում ու գնում...

Փետրվարի 16-ին Ահար է ժամանում Ղարադաղի նոր դատաւոր սարդար-մուֆախըղամը Իսկանդար-խան քէլիկչի-բաշին։ Քաղաքը հասնելուց յետոյ մունետիկ է կանչել տալիս, թէ ինքը նշանակված է ռուսաց ընդհ. հիւպատոսի կողմից և հետևելու է նրա տուած հրահանգներին ու գործելու է ռուսաց հիւպատոսի՝ Ահարում գտնվող գործակալի հետ։

Նոր դատաւորը գործերին ծանօթանալով առաջին գործն այն է լինում, որ Մօհթամամ անունով մէկին մամուր է նշանակում Ղահրաման-խանի վրա, սպանված Ազիզի դէպքի մասին։ Մօհթամամը գալով, իր ազգակիցների սովորութեան պէս, «փէշքէշ» է առնում ու գնում վայելելու։

Մօհթամամից յետոյ 200 ձիաւորներով մամուր է նշանակվում յայտնի Արշադի եղբայր Սալարը-Հէշմաթը։ Այժմ Սալարը-Հէշմաթը գտնվում է Հասանբէգլու գիւղում և խմաց է տուել, որ կամ ինքը Ղահրաման-խանը և կամ Ազիզին սպանողները գան ու գնան Ահար։ Խօսում են, թէ Ղահրաման-խանը պատրաստութիւն է տեսնում զէնքով այս անգամ պատասխանելու, որովհետև սրան չի կարելի փոքրիկ փէշքէշներով ճանապարհել։

Անցեալում Ահարից մամուր էր նշանակվել Հաջի-խանի վրա Փաթէյ-Մամալէքը՝ ռուսաց ընդհ. հիւպատոսի պահանջմամբ, որովհետև Հաջի-խանի մօտ Ռուսաստանից փախած ղարաբաղցի փախստական մարդիկ կան, որոնց և պահանջում էին։ Հաջի-խանը և տղերքը փախան, իսկ գիւղօրայքը ցրիւ տուին։ Այժմ նորից մամուր է նշանակված Սալարը-Հէշմաթը 200 ձիաւորներով։ Տեսնենք այս անգամ կը կարողանա՞յ փախչել թէ կօզակներին կը տայ։ Այսքանը պիտի ասել, որ Հաջի-խանը դրանց հետ մօտ յարաբերութիւն ունի։

Նոյնպէս նոր դատաւորը հրաման է արձակել, որ այստեղի խաները գնան Ահար՝ ներկայանալու իրան։ Խաներից առ այժմ գնացողներ էլ կան, չը գնացողներ էլ։

Սպանված Ազիզին շատ ,,անպատուել էին, երեսի կաշին պոկել, կոկորդը կտրել և իրան էլ 4 գնդակ խփել։

Այժմ Ղարադաղը, շնորհիւ ռուսաց կառավարութեան, շատ խաղաղ է։

Պ. Բաքրյան

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԳԱՒԱՌԻՑ

Անձնասպանութիւն

Ղուբա, 9 մարտի

Լոյս մարտի 8-ի կէս գիշերից անց մի հարուստ թուրք, Հասան Միսիրխանով, որը իր եղբօր հետ աւտօմօբիլ ունի և պաղեղէնի առևտուր է անում, տուն ու այգիներ ունի այստեղ, անձնասպանութիւն գործեց, կախելով իրան պարանով։ Հանգուցեալը 25-ից անց էր տարիքով և ոչ մի բանի կարիք չունէր։

Այսօր, թուրքաց Նովրուզ բայրամի օրը, հակառակ անցեալ տարիների՝ անմիտ և անօգուտ հրացանաձգութիւնների տեղի սովորութեան, անցաւ խաղաղ։ Տօնին նպաստեց և գեղեցիկ եղանակը. արև է, տաք է ու չոր, իսկ գետինը չոր։

Մ. Ս.

Էքսկուրսիայի պատրաստութիւն

Գանձակ, 7 մարտի

Գանձակի քաղ. դպրոցի ուսուցիչ Ա. Վերդեանը մտադիր է նոյն դպրոցի 6-րդ և մասամբ էլ 5-րդ դասարանի աշակերտների հետ Զատկի տօների առաջին շաբաթը էքսկուրսիա կատարել՝ Գանձակի և Ջիվանշիրի գաւառը, ծանօթացնելու հայ մատաղ սերնդին մեր վաղեմի հնութիւնների հետ, պատմելով նախապէս վերոյիշեալ գաւառի նշանաւոր դէպքերը (մելիքական) և նմանապէս վերցնելով յայտնի շէնքերի, եկեղեցիների, վանքերի լուսանկարները՝ ապագայում հրատարակելու նպատակով։

Էքսկուրսիան աչքի անցկացնելուց յետոյ, յունիսի 10-ից էլ, նոյն աշակերտների հետ, ճանապարհորդութիւն է կատարելու Ղազախի և Լօռու գաւառները, որտեղից դիմելու է Երևան և Անի։

Օպտիմիստ

Կռիւը Խանքենդում

Խանքենդ, 8 մարտի

Գեղեցիկ գարնանային օրեր է. բնութիւնը կենդանացել է և ամեն ուրեք կանաչած, ծաղկած դրութեան մէջ է։

Մարդիկ՝ ձմեռվայ ծանրութիւնից ազատված՝ իրանց պարզ խնդութիւնն են արտայայտում։

Միայն աշխատանքի, գործի պակասութիւնն է, որ խանգարում է ընդհանուր ուրախ տրամադրութեանը։

Արդէն մի քանի անգամ առիթ ենք ունեցել յայտնելու, որ տիրող տնտեսական կրիզիսը ամենամեծ չափով ազդում է տեղիս ուսումնարանի վրա, որը իր ճգնաժամային դրութիւնն է ապրում։ Ուսումնարանի վարիչները մնացել են շուարած։ մտածում են մի յատուկ պատուիրակի միջոցով դիմել օտար քաղաքներում ապրող և կրթական գործի իրանց սրտին մօտ ընդունող հայրուսների օգնութեանը։

Հասարակութիւնը միանգամայն բոյսատում է որևէ աջակցութիւն ցոյց տալ ուսումնարանի հոգաբարձութեանը՝ թողնելով վերջինիս իր գլխի ճարը ինքը տեսնելու։

Դժբաղդաբար ուսումնարանում սովորողների մեծ մասը աղքատ, միջոցներից զուրկ ծնողների երեխաներն են, որոնք անզօր են ուսումի. թոշակադրամ վճարելու։

Ա. Ասլանեան

ԱՄԵՆ ՏԵՂ ԹԱԳԱՒՈՐՈՒՄ Է ԱՆՏԱՐԲԵՐՈՒԹԻՒՆԸ

Մեծ-Ղարաքիլիսայի ծխ. դպրոցի հոգաբարձութիւնը իր ընտրութեան օրից մինչև այսօր դեռ հաշիւ չէր ներկայացրել իր ընտրող հասարակութեանը։ Նրա գործունէութեան շրջանը լրացել էր անցեալ տարվայ մայիս ամսին. ապա ուրեմն հարկ էր, որ գոնէ այդ ժամանակ թէ հաշիւ տրված և թէ նոր հոգաբարձական կազմի ընտրութիւն կատարված լինէր. սակայն հոգաբարձութիւնը ինչ-ինչ նկատումներով այդ բնիկը չարաւ և ամբողջ 8 ամիս հաշիւները քաշքշելուց յետոյ միայն հաշիւ յունվարի 20-ին ներկայացրեց այն ծխական ընդհ. ժողովին, որից յետոյ կատարվեց հոգաբարձական ընտրութիւնը։

Երկար ժամանակից ի վեր հասարակութեան մէջ լուրեր էին պտտվում հոգաբարձութեան անտարբերութեան և նրա իբր կատարած վատնումների մասին. և վերջինիս լռութեան ու հաշիւների ձգձգումը աւելի ուժեղացնում էին տարածված կասկածները։ Սակայն, հակառակ այդ տարակուսանքների, հոգաբարձութիւնը ըստ երևոյթին անբիծ դուրս եկաւ և դեռ հասարակութեան մի որոշ մասի կողմից ծափահարութեան էլ արժանացաւ։

Անտարբերութիւնը արդէն ինքն ըստ ինքեան մի մեծ ոճրագործութիւն է. սակայն ուրախալի երևոյթ է գոնէ, երբ որևէ հաստատութեան պաշտօնէութիւն իր գործավարութեան մէջ անաղարտ է դուրս գալիս. բայց գիտակից մարդիկ մեր այս հոգաբարձութեան նկատմամբ այդ բանը չեն կարող ասել՝ ի նկատի առնելով ընդհանրապէս նրա անհոգ և իներտ վերաբերմունքը և մասնաւորապէս էլ երէցփոխի առանձնացած գործունէութիւնը, որի հետ թերևս կապված են եղել անձնական շահեր. և երբ այսօր հոգաբարձութիւնը արժանանում է շնորհակալութեան և նրա հաշիւների թերի կողմերը չեն նկատվում, այդ՝ որոշ նկատումներով պարտական ենք ժողովի նախագահ աւագ ուսուցչին, որի շնորհիւ աչք ծակող թերութիւնները ի չիք դարձան։

Այո, խոստովանում ենք, որ հաշիւները և տեղեկագիրը բաւականին վարպետօրէն էին կազմված, հետևաբար և ծխականները չէին կարող հասկանալ մի շատ պարզ և շատ խոշոր—մօտաւորապէս 700 ր.—գումարի բացը, որը սակայն հաշւեքննիչների աչքից չը վրիպեց, և հոգաբարձութիւնը սխալ հաշւեյարդարութեան հետևանք համարեց այն։

Զարմանալին այն է, որ հոգաբարձութիւնը ինքը շարունակ գանգատվում էր երէցփոխի դէմ, ցոյց տալով որ վերջինս կամայականօրէն ահագին ծախսեր է թոյլ տուել իրան, որ եկեղեցու և դպրոցի համար անհրաժեշտ նիւթերը իր խանութից և իր պահեստից է վերցրել և այլն. և նա միշտ էլ պատրաստ էր բողոքել այդ մասին ծխական ժողովի առաջ, մի կամայականութիւն՝ որի մասին յաճախ խոստովանել է նոյն ինքն երէցփոխը, բայց թէ ինչու այս մասին հոգաբարձութիւնը լռեց, այս մնաց շատերիս համար անհասկանալի։

Այստեղ հաշւեքննիչների և հասարակութեան ուշադրութիւնն եմ հրաւիրում մի հանգամանքի վրա. այդ այն է, որ հոգաբարձութիւնը տեղեկագրի մէջ որպէս եկամտի աղբիւր ցոյց է տալիս հասարակական կէնքը, որից իբր թէ տարեկան եկամուտ է ստացել 1000 րուբլի։

Ճիշդ է, այս շինութիւնը գոյութիւն ունէր մի ժամանակ, սակայն ներկայումս սրա հետքն անգամ չը կայ։ Բացի այդ, այս շինութեան համար հոգաբարձութիւնը ծախս է ցոյց տուել 230 ր., այն ինչ ամենքին էլ յայտնի է, որ նրա վրա գործադրված մատերիալի մեծ մասը եկեղեցու և այրված դպրոցի մնացորդներից է. բայց երբ արդէն նրա հետքն անգամ չը կայ, ապա ուրեմն էլ ինչպէս կարող էր նա տարեկան 1000 ր. եկամուտ տալ։

Հոգաբարձութիւնը կատարել է նաև մի ապօրինութիւն. այդ այն է, որ հասարակական ակումբի վրա եղած դպրոցապատկան 2000 րուբլին, որը հասարակական համախօսականի տրամադրութեամբ ստացվելուց յետոյ անձեռնմխելի պէտք է մնար ու բանկը դրվէր, հոգաբարձութիւնը ստացել է այդ գումարը և ծախսել, որով և ընդհանուր ժողովի որոշման խախտումն է առաջ բերել։

Պէտք է ասել, որ հոգաբարձուներից երկուսը վերընտրվեցին, սակայն չեմ կարող չարձանագրել այստեղ երէցփոխի ընտրութեան նկատմամբ կատարված կուրիօզը, որը ապօրինի լինելու հետ շատ էլ կատակերգական էր։

Երբ երէցփոխ ընտրելու հերթն եկաւ, ծխականներից մի քանիսը առաջարկեցին հին երէցփոխին միաձայն վերընտրել՝ չը նայած որ նա «անդառնալի» կերպով հրաժարվում էր. սակայն գրեթէ ժողովի մեծա-

մասնութիւնը պահանջեց գաղտնի քուէարկութեամբ կատարել այն։

Նախագահը՝ անսալով օրէնքի տրամադրութեանը՝ ցաւելով յայտնում է, որ ինքը հարկադրված է գաղտնի քուէարկութեան դիմել. սակայն ժամանակը ուշ լինելու պատճառով՝ առաջարկեց ժողովի շարունակութիւնը թողնել հետեւեալ կիրակի, աւելացնելով որ մինչև այդ օրը, եթէ հին երէցփոխը համաձայնի քուէարկվել, կը քուէարկենք, իսկ եթէ չի ցանկանայ, այս դէպքում նորը կ՚ընտրենք։

Հետեւեալ կիրակի, յունվարի 27-ին, գործակալ քահանան պատերին յայտարարութիւններ է կպցնում և ժողով նշանակում. և երբ ծխականները որոշեալ օրը և ժամին գնում են ժողովի, գործակալ հայրը և նախագահը յայտնում են, որ այլ ևս ժողով չի լինի, որովհետև հին երէցփոխը նախորդ ժողովի որոշման համաձայն վերընտրված է համարվում։

Մենք ի հարկէ ապշեցինք, առարկեցինք գործակալի և նախագահի այդ կատակերգութեան վրա և հեռացանք, որի պատճառով, եթէ չեմ սխալվում, բողոքներ գնացին ուր պէտք էր։

Չեմ կարող թագցնել այստեղ, որ հոգաբարձութեան հաշիւների հարթութեան և երէցփոխի արհեստական միաձայն վերընտրութեան խնդրում նախագահ աւագ-ուսուցիչը մեծ ծառայութիւն ունի կատարած, անշուշտ իր վրա ծանրացած դպրոցական այն գումարների փոխարէն, որոնք եղել են նրա տրամադրութեան ներքոյ և որոնց մասին պարոնը մօտ երկու տարվայ ընթացքում պարտք չէ համարել հաշիւ տալ կամ վերադարձնել։

Հարկաւոր է ասել այստեղ, որ նոյն հոգաբարձութիւնը գլուխ էր կանգնած նաև այրված դպրոցի վերաշինութեան խնդրում, որը շինարարական մասնաժողովի հետ միասին ժողովարարութեան պէտք է դիմէին և վերաշինէին այրված դպրոցը, որը ներկայումս տեղաւորված է եղբ. Ս. և Ա. Աբովեանների շինութեան մէջ։ Սակայն մինչև այժմ մատ-մատի չեն խփել և երբէք էլ չեն մտածում, որ իրանք ընտրված են մի մեծ և սուրբ գործի համար. և երբէք էլ չեն մտածում այդ առիթով նուիրաբերված ու ծախսված փողերի մասին հաշիւ ներկայացնել։ Ես չը գիտեմ, որ եթէ վաղը և կամ միւս օրը Աբովեանները իրանց շինութիւնը յետ վերցնեն, ինչ կը լինի այդ դէպքում մեր երեխաների վիճակը և ուր կը տեղաւորվեն նրանք։

Եւ այսպէս՝ մենք տեսնում ենք, որ ամեն տեղ և ամեն քայլափոխում իներտ, անմաքուր և անպատասխանատու վերաբերմունքներն են մեզ ղեկավարողները, որոնց շնորհիւ էլ մեր հասարակական գործերը կաղում են։ Ժողովական

Մեծ-Ղարաքիլիսա, 17 փետր.

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

◆ Հէլլէնների սպանված Գէորգ թագաւորի յիշատակին՝ մարտի 10-ին Թիֆլիսի յունաց եկեղեցում հոգեհանգիստ կատարվելուց յետոյ, յունաց բարեգործական ընկ. նախագահ Բատախանովը ուղարկել է Աթէնք հետեւեալ ցաւակցական հեռագիրը մինիստր-նախագահ Վենիզէլօսի անունով. «Յունաց դրամատիկական սեկցիան Թիֆլիս քաղաքի ամբողջ յոյն գաղութի ներկայութեամբ կատարեց հանդիսաւոր հոգեհանգիստ ոճրագործի գնդակին զոհ գնացած թանգագին Գէորգ I թագաւորի յիշատակին. ուստի խնդրում եմ հաղորդել նորին մեծութիւն Կոնստանդինին և թագաւորական ընտանիքին մեր խորին ցաւակցութեան զգացմունքները, ինչպէս նաև յոյն ժողովրդին»։

◆ Երէկ Վրաստանի էկզարխը պատարագ մատուցեց Կուկիայի տաճարում մարտի 14-ի նախօրեակի առիթով, երբ Միխայիլ Փէօդորովիչը համաձայնեց թագաւոր դառնալ։

◆ Ինչպէս մեզ հաղորդում են, հայկական գրերի գիւտի 1500-ամեակի և տպագրութեան 400-ամեակի Թիֆլիսի Յօբելեանական Մասնաժողովը, որ ընտրվեց անցեալ տարի հոկտեմբերին, Բօրսայի դահլիճում գումարված ժողովի ձեռքով, կայացրել է մի շարք որոշումներ, հայկական գրերի գիւտի 1500-ամեակի և տպագրութեան 400-ամեակի յօբելեանը առաջիկայ հոկտեմբեր ամսին փառաւորապէս տօնելու համար։ Առաջիկայ կիրակի, մարտի 17-ին, տեղի կունենայ մասնաժողովի նիստը՝ վերջնականապէս մշակելու ծրագիրը և ներկայացնելու Էջմիածնի կենտրօնական յօբելեանական յանձնաժողովին։

◆ Մեզ հաղորդում են, որ տիկին Սօֆիա Դանիէլբէգ մտադիր է առաջիկայ շաբաթվայ ընթացքում կարդալ ռուսերէն մի դասախօսութիւն կանանց հարցի մասին և յատկացնել արդիւնքը դպրոցական ֆօնդի օգտին։

◆ Ինչպէս տեղեկացնում են մեզ ստոյգ աղբիւրից, Ներսիսեան դպրոցի շինութեան վրա մինչև այժմ ծախսվել է 330,000 ր.։ Դեռ հարկաւոր է 30,000 րուբլի՝ շինութիւնը վերջացնելու համար և 40,000 ր. ևս՝ ներքին կահաւորութեան համար, ուրեմն ընդամենը ծախք կը լինի 400,000 րուբլի։ Հանգուցեալ Մանթաշեանը և ժառանգները տուել են վերոյիշեալ 330,000 րուբլին, մնում է հոգալու միացորդ 70,000 րուբլին։

◆ Արդարադատութեան մինիստրը պնդում է, թէ քննիչ Լըժինը նորմալ է, հետեւաբար հարկ չը կայ հարց բարձրացնել «Դաշնակցութիւն» կուսակցութեան և «Նովորօսիյսկի հանրապետութիւն» գործերը վերաքննելու մասին, որոնց նախնական քննութիւնը իբր թէ Լըժինը կատարել է աննորմալ վիճակում։

◆ Գլխարկների ասեղների ծայրերին փական չունեցող կանանց վերաբերութեամբ կազմվում են արձանագրութիւններ։

◆ Պետերբուրգից հեռագրում են, որ մինիստրների խորհուրդը միացաւ արդարադատութեան մինիստրի կարծիքին՝ Կովկասում դատարանական բարենորոգումներ մտցնելու հարցի առիթով։

◆ Մեկնեց Պետերբուրգ կովկասեան I զօրաբանակի հրամանատար գեն. Կօնդրատօվիչը։

◆ Մարտի 19-ին Թիֆլիսի հաշտարար դատաւորը քննելու է Սուլաբերիձէի գործը, որ իր կողմից մեղադրում է ինժենէր Օհանջանեանին և կապալառու Վախնեանսկիին՝ վրպարտութեան մէջ։ Մեղադրվող կողմին պաշտպանելու է երդ.-հաւ. Եսայի Մ. Դոլուխանեանը։

◆ Վրացական «Նոր Ակումբը» 1000 ր. է յատկացրել վրացի նկարիչ Գաբաշվիլի մի քանի նկարները ձեռք բերելու համար։

◆ Այսօր, հինգշաբթի, Հայոց Գրական Ընկերութեան հերթական գրական երեկոյթը նուիրված է մեր ազգային ժողովրդական երգիչ Սայաթ-Նովային։ Կը բանախօսի Ն. Աղբալեանը։ Աշուղները կերգեն Սայաթ-Նովայի երգերից։

◆ Բագուից եկած հայ դրամ. խումբը, վերջացնելով իր ներկայացումները Արքունական թատրօնում, մարտի 15-ին, ուրբաթ օր, տալու է իր վերջին հրաժեշտի ներկայացումը Ժողովրդական Տան թատրօնում։

◆ Թիֆլիսի Հասարակական ակումբում մարտի 15-ին կը լինի զրոյց Իբսէնի «Привидѣнія» պիէսի մասին։

◆ Առաջիկայ ուրբաթ, մարտի 15-ին, Գրական-Գեղագիտական Սալօնի հերթական jour fixe-ը նուիրված է լինելու Գ. Սունդուկեանի մահվան տարելիցի յիշատակին։ Կը լինեն երեկոյթին պատշաճ բանախօսութիւններ։

◆ Պետական բանկի Թիֆլիսի գրասենեակի կառավարիչ Բէզօբրազովը հրաժարվեց Թիֆլիսի դումայի իրաւասուի կոչումից։ Ցաւել պէտք է այդ հրաժարականի համար, որովհետև Բէզօբրազովը իբրև հմուտ ֆինանսագէտ իր պաշտօնի դիրքով շատ խիստ ու արդարացի քննադատութեան էր ենթարկում քաղաքային տնտեսութիւնը շահագործելու ձևերը ու առհասարակ քաղաքային ինքնավարութեան պալիատիվ գործունէութիւնը։

◆ Հրաժարվեց քաղաքային վերաստուգիչ յանձնաժողովի անդամի կոչումից Լեօն Եւանգուլեան, որով յիշեալ յանձնաժողովը զրկվում է մի պիտանի անդամից։

◆ Թիֆլիսի էլեկտրաքարշի երթեւեկութեան նոր վճարի հարցը յանձնված է քաղաքային իւրիսկօնսուլտի քննութեանը։ Էլեկտրաքարշի վարչութիւնը անկարող եղաւ ստանալ արտասահմանից մինչև մարտի 10-ը լրացուցիչ 30 վագօն, այլ միայն տեղ հասաւ 15 հատ։ Այդ հանգամանքը առիթ տուեց քաղաքային մասնաժողովին նորից 1300 ր. տուգանքի. ենթարկել էլեկտրաքարշի վարչութեանը։

◆ Պօստ-հեռագրական շրջանի կառավարիչ Մուսէլիուսը վերադարձաւ Բաթումից։

◆ Կովկասեան շրջանային ուսումնարանական տեսուչ Լոպատինսկին մեկնեց Գանձակ, Բագու և Լէնքօրան։

◆ Թոյլատրված է խաղալ Կովկասի բեմերի վրա հետեւեալ պիէսները վրացերէն 1) «Արևի գաղտնիքը», լեգենդա 1 գործ. թարգմ. Անդրօնիկաշվիլիի, 2) «Զրպարտութիւն», դրամա 3 գործ. հեղ. Պարկաձէի, 3) «Որբացածները», ողբ. 3 գործ. և 6 պատ. հեղ. Սուխիշվիլիի և 4) «Շէնի ճիրիմէ», գրչի հանաքներ 3 գործ. հեղ. Շալվա Բատիանիի։

ԳԻՏՈՒԹ., ԳՐԱԿԱՆ., ԳԵՂ ԱՐ.

ԹԱՏՐՈՆ ԵՒ ԵՐԱԺՇՏՈՒԹԻՒՆ

Իւրիյ Կօրեակօվի յօբելեանը

Ժողովրդական Տանը, երեքշաբթի, մարտի 12-ին կայացաւ Իւրիյ Կօրեակօվի յօբելեանը։

Ներկայացվեց Օստրովսկիի «Վասիլիսա Մելենտիևա» պիէսը, որի մէջ Իօանն Ահեղի դերը կատարում էր յօբելեարը։ Ներկայացումը Ժողովրդական Տան սիրողների մասնակցութեամբ անցաւ աչքով անսամբլով։

Երկրորդ և երրորդ գործողութիւնների միջարարում տեղի ունեցաւ յօբելեանական հանդէսը։ Դերակատարները իրանց զգեստներով և զանազան հիմնարկութիւնների ներկայացուցիչներ կանգնած բեմի վրա ողջունեցին յօբելեարին։

Կարդացվեցին ուղերձներ և հեռագիրներ ռուսաց, հայոց, վրաց թատերական մարմինների, Աւճալայի ժողովրդական թատրօնի և ուրիշ հաստատութիւնների, այլ և խմբագրութիւնների, դերասանների կողմից։

Մատուցվեցին մի քանի ծաղկեայ պսակներ։

Վերջում յօբելեարը դառնալով շնորհաւորող պատգամաւորներին և հանդիսականներին յայտնեց իր խորին շնորհակալութիւնը, յայտնելով ցանկութիւն ապրել այնքան, որ տեսնի հինգ ժողովրդական թատրօններ Թիֆլիսի քաղաքածայրերում։

Տիրում էր հանդիսաւոր տրամադրութիւն։

Թատրօնը լիքն էր հանդիսականներով։

Սիրող

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

Բագու, 6 մարտի

Հետեւեալ նամակս, ամսիս 4-ին, ուղարկել էի տեղական «Բագուի Ձայն» լրագրին։ Միւս օրը լրագրի «Պօստարկղ» բաժնում իմ հասցէին ասված էր.

«Ցաւում ենք, որ ձեր նամակը չենք կարող նոյնութեամբ հրատարակել։ Եթէ փոխէք, (Թերևս կարողանանք»։ Իսկութիւնը վարագուրելու և կոմպրոմիսների մէջ չը մտնելու համար ես բարւոք համարեցի այդ յետ ստանալ։ Այժմ նոյնութեամբ այդ ուղարկելով խմբագրութեանդ, յուսամ թէ չէք մերժի «Մշակի» միջոցով հանդէս բերելու այն, ինչ տեղի ունեցաւ փետրվարի 28 պ. Շանթի գրական դատի երեկոյթին։

«Երէկվայ «Բագուի Ձայն» թերթի 48-դ համարում «Շանթը «Հին Աստուածների» դատին արտասանած ճառերի» վերաբերեալ յօդուածի վերջում ասվում է. «Խօջամիրեանը ընդհանրապէս բացասական վերաբերմունք ցոյց տուեց դէպի պիէսը, բայց չը կարողացաւ իր ճառը վերջացնել, որովհետև յոգնած հասարակութիւնը ընդհատեց նրան ժամանակի ուշ լինելու պատճառով։

Եթէ «Բագուի Ձայնը», ինչպէս «Баку» լրագիրն էր գրած, ասէր՝ «Խօջամիրեանը չաւարտեց իր ճառը, որովհետև ժամանակն արդէն ուշ էր», այդ մեղքը իմ վրա վերցնելով՝ կը լռէի. բայց որովհետև նա մեղքը յոգնած հասարակութեան վրա է ձգում, ուստի ես այդ համարելով խեղաթիւրումն կատարված ցաւալի իրողութեան, պարտաւորված եմ յայտնելու, որ, ճիշդ է, հասարակութիւնը թէև յոգնած էր, բայց հասարակութիւնը չէր, որ ընդհատեց, և ոչ էլ այդ հասարակութիւնն էր պատճառ, որ գործը կարգ ու կանոնից շեղվեց... ոչ, ընդհատելում հասարակութիւնը միանգամայն անպարտ է։

Իսկ թէ մեղն ումն էր, թող ներվի ինձ, եթէ կուլիսները բեմ չը բերեմ և գրելուց աւելի բարւոք համարեմ լռութիւնը։

Երկրորդ՝ որովհետև «բացասական» կամ «դրական» վերաբերմունք ցոյց տալը ոչինչ չէ յայտնում ընթերցողին, ուստի թոյլ տուէք յայտնելու, որ իմ ընդհատված ճառում այնու ամենայնիւ ես այն միտքը առաջ բերի, որ արեղան ընտզգներից, գիտակցող, բարձր սիրոյ զգացմունքներով տառապող այն անըմբռնելի ոյժը չէ հանդիսանում, որին շատերը ուզում են ներկայացնել, այլ ընդհակառակն արեղան բանաստեղծ Շանթի հին աստուածութեան նուիրված փառաւոր ձօնի մէջ հանդէս է գալիս սոսկ անձնական, մարմնային սիրոյ վայելքին երկրպագու և ունայնութեան ծովի յորձանքներին մատնված խղճալի մի զոհ, որը այսօր մեր բեմից անտաի տենչանքների քարոզիչ կարող է լինել միայն։

Թող համեստութեան անպատշաճ չը համարվի, եթէ յայտնեմ, որ յոգնած հասարակութիւնը երկու անգամ իմ ճառի ընթացքում ընդհատեց ինձ իր ծափահարութեամբ։ Եւ երբ ժամ ու կէս, և մի ժամ լռող նախագահ-դատաւորի զանգակը ուղիղ 13 րոպէից յետոյ ինձ հրաւիրեց վերջ տալու, ես, հասարակութեան ներողամտութիւնը խնդրելով, յայտնեցի. նախագահի զանգը և ձեր յոգնութիւնը ինձ հարկադրում է լռել, իսկ շարունակութիւնը բակգրեց հանդէս կը գայ լրագրութեամբ։ Լսվեցին ձայներ՝ «Խնդրում ենք»։

Ց. Խօջամիր

ՕՐՎԱՅ ՆՈՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

◆ Իզզէթ-փաշան Կ. Պոլիս ուղարկեց 16-րդ քիւրդական հեծելազօրի հրամանատար Կադիմ Օսադին, որ մեղադրվում է դաւաճանութեան մէջ։ Կադիմին բռնեցին բուլղարական կապիտան Ադամովի հետ բանակցելիս։ Վերջինիս մօտ գտնվեց Կադիմի նամակը, որի մէջ խոստացվում էր երեք օրում մաքրել այն գիւղը, որի գրաւումը բուլղարների համար ահագին կարևորութիւն ունէր։ Կադիմի մօտ գտնվեց 5000 ֆրանկ։

◆ Կ. Պոլսում զինւորական լիգան սպանեց իր անդամ՝ ծովային նախկին մինիստր Խուրշիդ-փաշային՝ Էնվէր-բէյին գաղտնի տեղեկութիւններ հաղորդելուն համար։

◆ Աւստրիայի և Չերնոգորիայի լարված յարաբերութեան առիթով Պետերբուրգ է գալիս սերբիական դեսպան Նենադովիչը։

◆ Աւստրո-չերնոգորական միջադէպը նկատի առած՝ երիտասարդ-թիւրքերը պահանջեցին Մահմուդ-Շէվքէթ-փաշայից հրաժարվել հաշտութիւն կնքելուց։ Վերջինս պատասխանեց, թէ այդ անկարելի է։

◆ Բուլղարական կաբինետը վճռել է աւելի շուտ հրաժարվել, քան ընդունել մեծ պետութիւնների առաջարկած հաշտութեան պայմանները։

◆ Պարիզում տեղեկութիւն է ստացվել, որ Իզվօլսկին ուղարկվում է դեսպանի պաշտօնով Լոնդոն, իսկ Պարիզ է գալու Բէնկէնդօրֆը։

◆ Հռոմում հաւատում են, թէ Ռուսաստանը կարող է պատերազմ յայտարարել Աւստրիային, որովհետև աւստրո-չերնոգորական միջադէպը կրում է կրօնական բնոյթ։ Ռուս ղեկավար շրջանները հաշւի կառնեն ուղղափառութեան և կաթոլիկութեան պայքարի լուրջ իրողութիւնը։

◆ Պետերբուրգի և Մոսկվայի բանկերից շատերը վերատեսչի պաշտօնի համար հրաւիրեցին ոստիկանութեան դեպարտամենտի նախկին պետ և այժմ աքսորից վերադարձած Լոպուխինին։

◆ Յունաց թագաւորի սպանութիւնից յետոյ առաջ եկած իրարանցման ժամանակ Սալօնիկում սպանվեցին 12 թիւրք և հրէայ։

◆ Կօկօվցէվը բանակցում է նացիօնալիստների և հոկտեմբրեանների հետ Պետ. Դումայի մէջ կառավարական մեծամասնութիւն կազմելու համար։

◆ Արդարադատութեան մինիստր Շչէգլօվիտօվը մեկնում է Ցարսկօէ Սէլօ Լըժինի գործի առիթով զեկուցում տալու համար։ Եթէ Լըժինին ներումն շնորհվի, այն ժամանակ Դումային այդ գործի առիթով ներկայացված հարցապնդումը այլ ևս չի քննվի։

◆ «Դաշնակցութիւն» կուսակցութեան գործի առիթով դատապարտված Սարգիս Եղիզարեանը «Рѣчь»-ում մի նամակ է տպել, որով խնդրում է Պետական Դումայի անդամներին անմեղ դատապարտվածների կողմից պնդել գործի վերաքննութեան վրա։

ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

(ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳԻ ՀԵՌ. ԳՈՐԾ.)

12 մարտի

ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ։ Մամուլի օրինագծի մշակման մասնաժողովի առաջին նիստում նախագահում էր Շուլգինը։ Մասնաժողովը որոշեց քննել սահմ.-ռամկ. օրինագծի հիմնական կէտերը։

Գլխաւոր բանտային վարչութեանը կից կազմված մասնաժողովը անհրաժեշտ դատւ բանալ մի քանի կենտրօնական բանտ-աշխատօրեաներ թոքախտաւոր բանտարկեալների համար նաև Կովկասում։

Զինւորական և ծովային գործերի մասնաժողովը ընդունեց այն օրինագիծը, որով 1913 թ. գումարներ են յատկացվելու զինւորական նաւատորմի նաւեր կառուցանելու և ծովային վարչութեան գործարանների համար։

«Лучъ»-ի խմբագիրը ենթարկվեց 500 ր. տուգանքի։

ԹԻՖԼԻՍ։ Տեղեկացնում են, որ Դերբէնդում, Գէօքչայում և Շամախում երեկոյեան զգացվել է ուժեղ երկրաշարժ։

Խմբագիր՝ ԱԼԵՔՍԱՆԴՐ ՔԱԼԱՆԹԱՐ
Հրատարակիչներ՝ Ա. ՔԱԼԱՆԹԱՐ
Ց. ՏԷՐ-ՄԱՐԿՈՍԵԱՆ
Հ. ԱՌԱՔԵԼԵԱՆ

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԱՅՍ ՕՐ ԴԻԼԱՍՈՄԸԸ—ԱՆՓԱԶԱ ՏԵՂԻ Է

[illegible]

(Ц. 40316)

ԱՆԴՐԿՈՎԿԱՍԵԱՆ ԵՐԿԱԹՈՒՂԻ

[illegible]

ԹԻՖԼԻՍԻՑ ՄԵԿՆՈՒՄ

ԲԱԳՈՒ.—Արագ գնացքը № 3—10 ժ. 12 ր. [illegible]

36 ր. ցեր.։ Մարդատար գնացքը № 6—6 ժ. 31 ր. եր., հասնում է Աղստաֆա 8 ժ. 51 ր. եր., Գանձակ 11 ժ. 20 ր. գիշ., Եւլախ 12 ժ. 56 ր. գիշ., Հաջի-Կաբուլ 4 ժ. 40 ր. գիշ., Բագու 7 ժ. 53 ր. առ.։ Խառն գնացքը № 106 (Մարդատարի արագութեամբ ապրանքների համար)—5 ժ. 53 ր. գիշ., հասնում է Աղստաֆա 10 ժ. առ., Գանձակ 2 ժ. 31 ր. ցեր., Եւլախ 5 ժ. 45 ր. ցեր., Հաջի-Կաբուլ 12 ժ. 29 ր. գիշ. Բագու 6 ժ. 54 ր. առ.։

ԲԱԹՈՒՄ.—Մարդատար գնացքը № 11—10 ժ. 3 ր. գիշ., հասնում է Միխայլօվօ 1 ժ. 58 ր. գիշ., Բաթում 10 ժ. 21 ր. առ.։ Պօստատար գնացքը № 2—9 ժ. 50 ր. առ., հասնում է Միխայլօվօ 1 ժ. 55 ր. ցեր., Բաթում 11 ժ. 7 ր. գիշ.։ Մարդատար գնացքը № 5—4 ժամ 38 ր. ցերեկվայ հասնում է Միխայլօվօ 8 ժ. 44 ր. եր., Բաթում 5 ժ. 56 ր. գիշ. Խառն գնացքը № 107 (մարդատարի արագութեամբ ապրանքների համար)—4 ժ. 20 ր. գիշ., հասնում է Միխայլօվօ 10 ժ. 10 ր. առաւ., Բաթում 12 ժ. 26 ր. գիշ.։

ՋՈՒԼՖԱ-ԵՐԵՒԱՆ.—Պօստատար գնացքը № 4/3—1 ժ. 11 ր. գիշ., հասնում է Ղարաքիլիսա 8 ժ. 30 ր. առ., Ալէքսանդրօպօլ 12 ժ. 7 ր. ցեր., Էջմիածին 5 ժ. 22 ր. ցեր., Ուլուխանլու 5 ժ. 49 ր. ցեր. (առանց Երևան մտնելու), Նախիջևան 10 ժ. 15 ր. եր., Ջուլֆա 11 ժ. 40 ր. գիշ.։ Մարդ.-ապրանքատար գնացքը № 8/79 (միայն II և III կարգի վագօնն. բով)—1 ժ. 6 ր. ցեր., հասնում է Ղարաքիլիսա 8 ժ. 23 ր. եր., Ալէքսանդրօպօլ 12 ժ. գիշ., Էջմիածին 6 ժ. 29 ր. գիշ., Ուլուխանլու 6 ժ. 11 ր. առ., Երևան 5 ժ. 51 ր. առաւ.։ Մարդատար-ապրանքատար գնացքը № 6/5—8 ժ. 10 ր. եր., հասնում է Ղարաքիլիսա 3 ժ. 37 ր. գիշ., Ալէքսանդրօպօլ 7 ժ. 14 ր. առ., Կարս 10 ժ. 48 ր. առ.։

ԲՈՐԺՕՄ.—Մարդատար գնացքը № 95/10—3 ժ. 17 ր. ցեր., հասնում է Գօրի 5 ժ. 57 ր. ցեր., Բօրժօմ 9 ժ. 13 ր. եր.։

ԹԻՖԼԻՍ Է ՀԱՍՆՈՒՄ

ԲԱԳՈՒԻՑ.—Արագ գնացքը № 1—9 ժ. 10 ր. եր. Պօստատար գնացքը № 3—9 ժ. առ.։ Մարդատար գնացքը № 5—3 ժ. 46 ր. ցեր.։ Խառն գնացքը № 107—3 ժ. 8 ր. գիշ.։

ԲԱԹՈՒՄԻՑ.—Արագ գնացքը № 12—8 ժ. 50 ր. առ., Պօստատար գնացքը № 4—11 ժ. 32 ր. գիշ.։ Մարդատար գնացքը № 6—5 ժ. 15 ր. ցեր.։ Խառն գնացքը № 106—5 ժ. 15 ր. գիշ.։

ՋՈՒԼՖԱ-ԵՐԵՒԱՆԻՑ.—Պօստատար գնացքը № 40/3—8 ժ. առ.։ Մարդ.-ապրանքատար գնացքը № 6К./5—1 ժ. 28 ր. ցեր.։ Մարդ.-ապրանքատար գնացքը № 8Э/7—5 ժ. 28 ր. ցեր.։

ԲՈՐԺՕՄԻՑ.—Մարդատար գնացքը № 9/10Б—11 ժ. 22 ր. առ.։

„Գուտտենբերգ“ ԳՐԱՏԱՆԸ վաճառվում են
ԲԺ. ՎԱՀԱՆ ԱՐԾՐՈՒՆՈՒ
աշխատութիւններից հետեւեալները.

ՄԱՏՆԻՉԸ, պատմուածք . — 40 կ.
ՊԱՏՐԱՆՔ, վէպ երկու մասից 1 ր. —
ԱՂՋԻԿԸ, առողջապահական և բարոյագիտական էտիւդ, պատկերներով . . — 60 կ.

Դիմել՝ Тифлисъ, Книжный магазинъ «ГУТТЕНБЕРГЪ».

(օ. մ.) 197. 3—1

Դ. Մ. ԼԵԲԵԴԻՆՍԿԻ
ՄԱՍՆԱՒՈՐ ՀԱՒԱՏԱՐՄԱՏԱՐ

Տալիս է խորհուրդներ քաղաքացիական դատաստանական գործերի վերաբերմամբ։ Զուննուրններն ճրի։ Судебная ул. д. № 4, кв. 6. Ընդունելութիւնները առաւօտեան ժամը 10-ից մինչև ժամը 1-ը ցերեկվայ։

(Հ. Կ.) 180. 5—2

Զափահասների համար
ԼՈՅՍ ԵՆ ՏԵՍԵԼ
Բժշկ. ֆէլդշէր Ա. Գ. ԵՍԱՅԵԱՆԻ

1) «Դաղտնի հիւանդութիւնների բժշկարան» (կանանց և տղամարդկանց վեներական և այլ ցաւեր), բազմաթիւ բէցէպտներով, խորհուրդներով և նկարներով։ Անհրաժեշտ բժշկարան է ամեն մի չափահաս մարդու համար, նամանաւանդ այնտեղ, որտեղ չը կան մասնագէտ բժիշկներ։ Լեզուն շատ պարզ ու ամենքին հասկանալի։ Գինն է 50 կ.։
2) «Տրիպէր (սուսունակ) եւ նրա բժշկութիւնը» րէցէպտներով, բազմաթիւ խորհուրդներով ու նկարներով։ Գինն է 20 կ.։
3) «Սեռական ցավերը կամ մօղնի իւրկէն», խիստ ծիծաղաշարժ վօդևիլ միմիայն չափահասների համար։ Գինը 20 կ.։
4) «Սօնայի Նօտնդրէքը» յայտնի վօդևիլը, շատ ծիծաղաշարժ 2-րդ հրատարակութիւն։ Գինը 15 կ.
5) «Միւսնոյն դագաղում», պատմուածք հայ-թուրքական կռիւներից. դէպքերի նկարներով։ Գինը 7 կ.։
6) «Մօտակա զօրք եւ միլիցիա» Պիմէնովից թարգմանած։ Գինը 5 կ.։

Ուղարկում եմ բոլոր գրքերը միասին։ Պահանջողները պէտք է առաջուց դրկեն գրքերի գինը մարկաներով ձանապարհած ախքը՝ բոլոր գրքերը միասին—17 կոպ. (Ընպայման՝ զակազնօյ)։ Հասցէն՝ Тифлисъ, Семеновская ул. № 9. Медицинскому фельдшеру А. Г. Есаянцу.

(Հ. Կ.) 44. 100—18

ԼՈՅՍ ՏԵՍԱՒ
„ԾԻԾԱՂԱԲԵՐ“
ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԴ
Գինն է 30 կոպէկ.

[illegible]

200-ի չափ [illegible] 128 երգեր.

[illegible] Тифлисъ, Лысогорскій переул. № 6. Хачатуру Хачатряну.

Հ. (Կ.) 128. 10—9

Мраморно-мозаичное заведение
Б. Вилла и А. Рицци
Михайловскій пр. № 42. Телефонъ № 620.
ИМѢЮТСЯ всегда въ большомъ выборѣ готовыхъ ПАМЯТНИКОВЪ изъ разнаго порода МРАМОРА и ГРАНИТА.
Принимаются всевозможныя МОЗАИЧНЫЯ работы и ОБЛИЦОВКИ ФАСАДОВЪ ЕСТЕСТВЕННЫМЪ и ИСКУССТВЕННЫМЪ КАМНЕМЪ.

(Հ. Կ.) 171. 12—4

Типографія канцеляріи Намѣстника Его Императорскаго Величества на Кавказѣ Лорисъ-Меликовская улица, домъ казенный